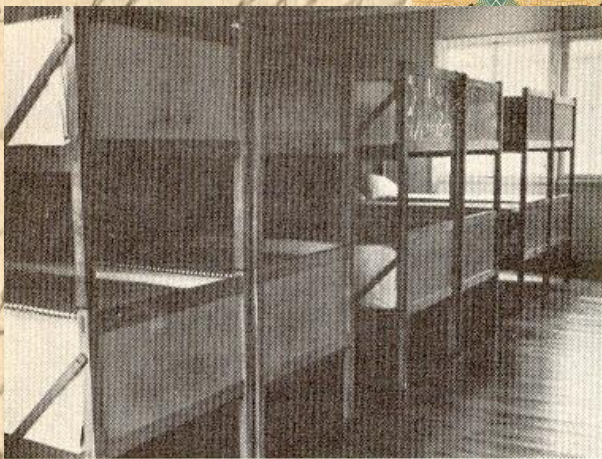

TERUGBLIK OP DE JAREN 1939-1945

JAN DE WITTE

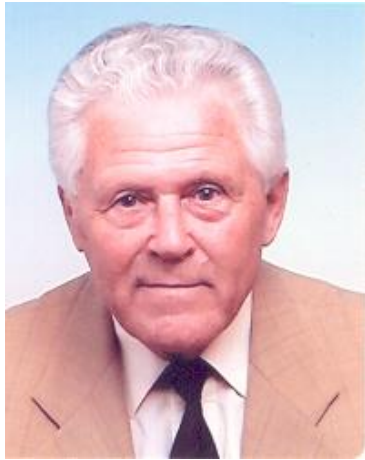

VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH
46A	45A	44A	43A	42A	41A		
7B	46B	45B	44B	43B	42B	41B	
SCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH	VLEESCH
DELEN VOOR HOUDERS VAN INLEGVELLEN GC 401 ODE 1944 (1 OCTOBER-25 NOVEMBER)							
BONKAART KC 411-412							
RVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
5	C91	C89	C87	C85	C83	C81	
RVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE	RESERVE
4	C92	C90	C88	C86	C84	C82	
ringen	Versnaperingen	Versnaperingen	Versnaperingen	Versnaperingen	Versnaperingen	Versnaperingen	Versnaperingen
46	45	44	43	42	41		
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48A(4)	47A(4)	46A(4)	45A(4)	44A(4)	43A(4)	42A(4)	41A(4)
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48A(3)	47A(3)	46A(3)	45A(3)	44A(3)	43A(3)	42A(3)	41A(3)
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
48A(2)	47A(2)	46A(2)	45A(2)	44A(2)	43A(2)	42A(2)	41A(2)
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
45A(1)	44A(1)	43A(1)	42A(1)	41A(1)			
45B	44B	43B	42B	41B			
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD
45B	44B	43B	42B	41B			
BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD	BROOD

INHOUD

VOORWOORD	1
ZOMER 1939	2
OORLOG 1940	4
SCHOOL 1940-1943	11
1944: AAN HET WERK	14
D-DAY, 6 JUNI 1944, INVASIE	16
HONGERWINTER 1944-1945	19
10-11 NOVEMBER ARBEITSEINSATZ	20
TE WERKGESTELD BIJ DE BMW FABRIEKEN	29
PUINRUIMEN	36
WERKEN AAN DE AUTOBAHN	38
DE BEVRIJDING	44
NAAR HUIS	46
NASCHRIFT	51

Witte

In dit boekje wordt door Jan de Witte het tijdvak mobilisatie en tweede wereldoorlog beschreven aan de hand van persoonlijke herinneringen.

De beschrijving begint in september 1939 en eindigt in juni 1945. Het zijn de aangrijpende belevenissen van een Rotterdamse jongen in de leeftijd van 11 tot 17 jaar.

JE MANTTIENDRAI

26. U myn onderzeken
 die oorecht van van Aert
 God dat is niet verlaten
 Al zigh nu bezaert.

10 MEI

10. MEI

DE GEUS

ONDER STUDENTEN

Wann wachstest du? Ich wach, wenn ich
Dien vormit tags vom wach, die wach
Ich, kann ich auch die wach, die wach
das wach mit wach die wach, die wach
en, ich wach als wach
-De Backen-

SEPTEMBER 1964

2 OCTOBER 1962

HET PAROOL

DES EMPLOYÉS.

CRISTOF
Voor God en Vaderland
November 1944
... na de

DE DISPOSITIES.
Duitsche troepen in onze landstreek.
De verdedigingslinie is in den loop der tijd
meer en meer veranderende als gevolg
van de veranderingen in de tactiek.
De Duitsche troepen zijn nu in de
landstreek van de Rijn tot de Maas
gesteld.

"CHRISTOFOOR"
Voor God en Vaderland
November 1944
Lijf en leide na de oorlog.

20 Jrg
20 11

Green van de International Soc.
Bosman (1938)

sind 117t
1000

"Jas de vank sal de
vian oplaten"

ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED DATE 05-10-2011 BY 60322 UCBAW

Na de arbeidsdienst gedwongen is voor jongens, die in het najaar willen gaan studeeren aan de universiteit, is het dringend noodzakelijk de ouders van alle jongens, die zinkansen doen, met het volgende bekend te maken:

UIT DOEL van deze gedwongen arbeid blijkt, hun zoon op te nemen in de naziregion. Presies zoals in Duitsland is geschied met de joodse en liebenlijke garaffineerde wijze de joodse en liebenlijke, daartoe plaatst.

DE VRIJE
KATHEDER

...is voor jongemannen in het najaar willen
traint, en het dringend noodzakelijk de op-
voeding te doen, met het volgende bekeed
...arbeid blijkt, kan zoon op te
...in Duitsland is verscheid
...geraffineerde wijze de
...gen. Daarvoor plaatst
...ing, en

DE WAARHEID

No. 116.

44 JAAR

...tweede stuf. Het hebben ons
...aansprekend een samenwerking
...klaar op de diemen en ter v
...een rijk en ons land overvloed
...industrie en in zijn
...industrie en in zijn
...industrie en in zijn

80. 116.

04 MAR 1944.

ST-100
PAC-100
100-100

Het vraagstuk van de eenheid der
 verbanden organisatie en de
 organisatie van het verticaal in
 twee, toen wij aan het begin van
 jaar dit punt van de verschillen
 organisatie en in onze pers aan
 orde stelden, bleek - dat gult in
 neepel voor verbanden ook in
 hield voor verbanden werd.
 sym. want de laatste vraagstuk
 re kringen, echter het vraagstuk
 is komen op, want de
 niet alleen maar de
 die politiek en de
 welke het
 welke het

[illegible]

Nederland — Invasieland?

[illegible][illegible]

MONTAGNE

VOORWOORD

Al een aantal jaren is het zo, dat er rond 5 mei gesprekken op gang komen die te maken hebben met de bevrijding, maar uiteraard ook met de daaraan vooraf gaande oorlogsjaren. Onwillekeurig ga je dan iets vertellen over de ervaringen en belevenissen uit die tijd die je als jongen van 11 tot 17 jaar hebt meegemaakt. De mobilisatie, oorlogsbezetting, Arbeitseinsatz enz. Regelmatig is dan ook de vraag gekomen om daar iets over op te schrijven. Ja, waarom zou je dat opschrijven? Het antwoord was dan, voor je kinderen, kleinkinderen en anderen, die vinden dat best aardig om het niet alleen te horen, maar het ook eens te lezen. Ik wil in dit boekje dan ook een poging doen volledig uit mijn geheugen en zonder raadpleging van notities, want die heb ik niet, een stukje historie van ongeveer 6 jaar weer te geven.

De diverse foto's uit de oorlog zijn door mij opgezocht in verschillende boekjes. De brieven en familiefoto's zijn afkomstig uit door mijn moeder bewaarde correspondentie.

Juni 2003

Najaar 1945

ZOMER 1939

De vroegste herinneringen gaan naar de zomer van 1939. De maand augustus was voor ons de schoolvakantie die altijd in Goes bij opa Roose werd doorgebracht. Een vakantie waarbij werken en spelen elkaar afwisselden. De ochtend werd besteed aan het meegaan met opa, die zelfstandig olieverkoper was, en met een 2-wielige kar waarop een groot vat petroleum van 200 liter de wijken van Goes in ging om zijn klanten hiervan te voorzien. Ik heb dit meehelpen ervaren vanaf het moment dat ik als kleuter op het paard werd gezet, een shetlander pony, tot de tijd dat ik zelf klanten mocht bedienen en geld incasseren.

Al vroeg te paard

Opa Roose met zijn petroleumwagen

In de laatste weken van augustus 1939 was er overal een bepaalde spanning merkbaar. Namen als Duitsland, Engeland en Polen vielen onder de volwassenen. Het woord oorlog klonk ook wel door, maar desondanks werd op het Goesse Sas een zwemfeest georganiseerd ter gelegenheid van de verjaardag van Koningin Wilhelmina. Maar na dit feest, wat altijd een enorme belevenis was, een echt Oranjefeest, brak de tijd weer aan dat we naar huis in Rotterdam terug gingen omdat het schooljaar weer begon.

Als knechtje van opa in 1939, samen met een oom, een neef en nichtje

Eigenlijk was er op dat moment één van de eerste indrukken dat er iets stond te gebeuren. Ons land mobiliseerde zich. En dit mobiliseren kenmerkte zich door een voorval bij ons in de tuin op 29 augustus. Mijn moeder had een neef, die sergeant was bij het korps mariniers in Den Helder en juist op die middag was hij bij ons op bezoek. Nu is dat niet zo bijzonder, maar wel dat een buurjongen, Jan de Ruiters, vrijwillig matroos bij de Koninklijke Marine in Den Helder ook die middag bij zijn ouders op bezoek was. Hoewel ik niet zeker weet of deze twee zeesoldaten elkaar kenden voor die bewuste middag zag ik ze met elkaar praten en hoorde ik ze zeggen dat ze ook maar terug zouden gaan naar Den Helder. Dit korte gesprek en de aanleiding ervan maakte op mij als 11-jarige jongen indruk en toen begreep ik dat er iets stond te gebeuren.

Twee dagen later, op 31 augustus, viel Duitsland Polen binnen en op 1 september verklaarden Engeland en Frankrijk aan Duitsland de oorlog. Hiermee was de tweede wereldoorlog een feit.

Daarna ging gedurende korte tijd in september alles gewoon door. Ik was leerling van de 5e klas, en er gebeurden allerlei dingen die bij het normale leven van kinderen behoren. Maar toch bemerkte ik naarmate de tijd verstreek dat er ook in ons gezin iets veranderde. Mijn vader, werkzaam in de haven, was meer thuis dan normaal. Als kinderen wisten we dat vader niet alleen overdag maar ook vaak 's avonds of 's nachts een zogenaamde taak had. Dat betekende dikwijls dat als wij naar school gingen hij net thuis was en naar bed ging. Wij hadden in de gaten dat het werken afnam, en na korte tijd begrepen we dat het door de mobilisatie kwam.

Ons land was dan wel niet in oorlog, maar het betekende wel dat er minder schepen in de havenstad Rotterdam kwamen en er zodoende minder gewerkt werd. Een vervelende bijkomstigheid was nu ook, hoewel we dat als kinderen niet direct zagen, dat de financiële situatie in ons gezin er minder florissant uit ging zien. Het werd op een gegeven moment wel een erg laag bedrag, wat men wachtgeld noemde, dat mijn ouders ter beschikking hadden voor zichzelf en 6 kinderen. Wij gingen dus al ondervinden wat de oorlog voor ons in petto had. Geld voor schoenen was er niet, dus we leerden klompen lopen.

De dagelijkse maaltijden werden steeds soberder, waarbij moeder toch probeerde er op zondag nog iets van te maken. In deze situatie kwam natuurlijk gedurende de winter weinig verandering. Beter werd het niet, eerder slechter. Ik vond het natuurlijk niet leuk als tijdens de ijsperiode in die winter schoolvriendjes en -vriendinnetjes heerlijk aan het schaatsen waren terwijl ik om mijn steentje in het gezin bij te dragen afwisselend baanveger was of Zeeuwse boterbabbelaars verkocht die moeder had gemaakt. Dit leverde een extra bijdrage op voor het gezinsinkomen. Als kinderen merkten we van de echte oorlog niet veel, die speelde zich af op andere plaatsen. Kranten lezen deed je als 11-jarige nog niet. Alles wat je wist ving je op en daar was het mee gedaan. Maar toen ineens..... toen was het er, 10 mei 1940, de oorlog.

OORLOG 1940

De eerste 4 maanden van 1940 waren voorbij en het was mei geworden. De Pinksterdagen waren in aantocht. Maar op die vrijdagmorgen 10 mei, toen het met overweldigend geluid over ons kwam, werden we wakker en was het oorlog..

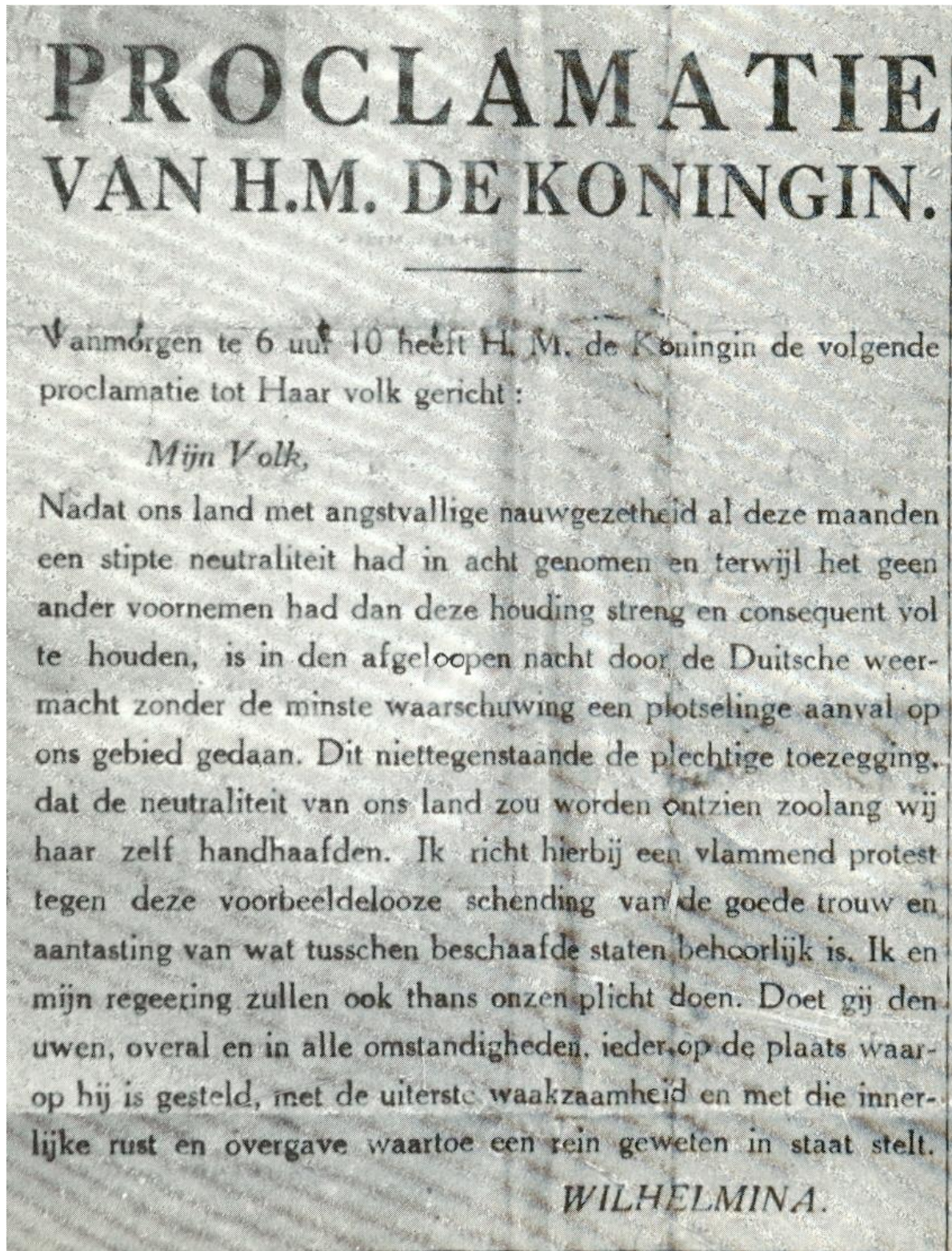
Duitse Stuka's in aantocht op de vroege morgen van 10 mei

Ik herinner me het opstaan die dag. We waren gewend om ongeveer 7 uur geroepen te worden om ons gereed te maken voor school. Deze morgen waren we allemaal heel vroeg op omdat er iets bijzonders te zien was. Vanuit ons huis konden wij heel ver weg kijken in westelijke richting. Want na de Dordtestraatweg waren er alleen maar weilanden. En nu waren boven die weilanden, althans zo leek het, parachutes te zien, met daar onder figuurtjes. Wat het waren wist je nog niet, maar al gauw bleek dat het soldaten waren die boven het vliegveld Waalhaven waren afgeworpen.

Als witte wolkjes kwamen de parachutisten omlaag

Voor ons als bewoners van Rotterdam Zuid waren we natuurlijk wel gewend dat er vliegtuigen naar en van het vliegveld vlogen. Ook waren we wel eens naar een vliegfeest wezen kijken aan de rand van het vliegveld. Waalhaven was ongeveer 45 minuten lopen bij ons vandaan. Maar wat we nu in de lucht zagen was zoiets groots in onze ogen, iets onvoorstelbaars.

We hadden natuurlijk nog geen idee van wat het allemaal eigenlijk te betekenen had. Maar dat kwam snel genoeg. Om te beginnen ging niemand uit onze omgeving naar zijn werk. En evenmin gingen wij als kinderen naar school. We bleven thuis en moesten maar afwachten wat er zou gebeuren. Dat er uit het oosten en zuiden oprukkende troepen waren zullen ouderen wel hebben geweten, maar voor ons, de kinderen, was het gewoon een nieuwtje, een belevenis dat zich vanaf vrijdag 10 mei voltrok tot maandag 13 mei, 2e pinksterdag. Maar op die maandag, en nog meer de volgende dag, dinsdag 14 mei kregen we goed in de gaten wat er eigenlijk aan de hand was.

Aan de achterzijde van het huis waar wij woonden was een groot stuk grasland. Dit stuk grond begon steeds voller te raken met alle mogelijke Duitse militaire voertuigen, van gewone auto's, vrachtauto's en zelfs tanks. Het werd zo vol dat het achter de huizen liggende pad bijna niet meer toegankelijk was voor ons. Er liepen alleen maar Duitse militairen heen en weer. Achteraf bleek het dat deze groepen voertuigen behoorden tot de legermacht die vanaf Rotterdam-Zuid eerst naar de Maasbruggen en daarna naar de overzijde van de Maas moest. Maar omdat de mariniers de overzijde aan de Maas vanaf vrijdag al aan het verdedigen waren, was de opmars gestopt. Wat wij ook niet wisten was dat de besprekingen over de capitulatie mislukten. Wat wij wel zagen over al die voertuigen heen in de richting van de stad waren hele donkere wolken. Dit was allemaal het resultaat van mislukte besprekingen met als gevolg het grote bombardement op 14 mei 1940 's middags om 1 uur. Begrijpelijk dat dit allemaal heel veel indruk op ons maakte. Ook wij hadden familie in de stad wonen. Naderhand hoorden we dat onze familieleden het er wel levend hadden afgebracht, maar dat huis en bezittingen weggebombardeerd waren.

Brandend Rotterdam

Na het bombardement bleek de toegang tot het centrum van Rotterdam afgesloten en trokken alleen de Duitse militairen het centrum van de stad binnen. Voor ons als bewoners van Rotterdam-Zuid was het eigenlijk toen al afgelopen. Na een paar dagen mocht ik met mijn vader mee naar de stad, want iedereen was natuurlijk vreselijk nieuwsgierig hoe het er uit zag. Inmiddels was het Nederlandse leger gecapituleerd en moest het gewone leven weer op gang komen. Ik ging dus met mijn vader mee naar het centrum van Rotterdam. Wat wij toen zagen was iets verschrikkelijks. Puin, puin en nog eens puin en brandende huizen.

De binnenstad in puin.

Alle meer of minder belangrijke en bekende straten waren veranderd in grote hopen steen, hout, zwart, bruin roet enz. Een vreselijk gezicht was dat. Afgezien van die enkele dagen dat we zijdelings bij het oorlogsgebeuren betrokken waren geweest begon er na deze korte periode weer het gewone leven van schoolgaande kinderen. Een van de weinige dingen die daarna gebeurde was dat vader, die nog steeds niet in de haven kon werken, te werk werd gesteld bij de DiWeRo, een afkorting voor Dienst Wederopbouw Rotterdam. Het eigenlijke werk in die eerste periode was puinruimen. Rotterdam moest worden opgeruimd, en daar was veel mankracht voor nodig. Velen die dus met andere takken van arbeid waren bezig geweest en nu geen werk hadden konden hier beginnen.

Even rusten bij het puinruimen en poseren met de mensen die er gewoond hebben.
De middelste van de drie zittenden is mijn vader.

Een ander facet was dat alles nu door de bezetter, de Duitsers, werd geregeld. Er kwamen persoonsbewijzen, stamkaarten en bonkaarten voor alle mogelijke artikelen.

Z UITGEREIKTE BONNEN E.A. BESCHIEDEN						UITGEREIKTE BONKAARTEN					
	a	b	c	d	e		a	b	c	d	e
INLEGVELLEN	A	500	605			401	B	+	X	A	501
HUWELIJK	B					402	B	004	A	X	502
GEBOORTE	C		X			403	B	15	X	X	503
	D					404	A	+	A	A	504
ZIEKTE	E					405	X	2	X	10	505
	F					406	A		A	pm	506
	G					407	X		X	A	507
	H					408	X		X		508
BRANDSTOFFEN	I					409	X				509
	J					410	X				510
	K	602A				411	X				511
SCHOENEN	L	608AN				412	A				512
	M					413					513
RUWIELEN	N	607VH									
SANDEN	O	609 ²⁰	707I								
	P										
	Q										
	R										
	S	007A	605	1204.9914							
	T		706	7004 2							
	U										
DIVERSEN	V										
	W										
	X										
	Y										
	Z										

Stamkaart voor het verkrijgen van bonkaarten

Persoonsbewijs van mijn vader

De overvloed van eten was voorbij en moest verdeeld worden en dat ging per persoon een bepaalde hoeveelheid per week of maand. En dit alles via de bonkaarten.

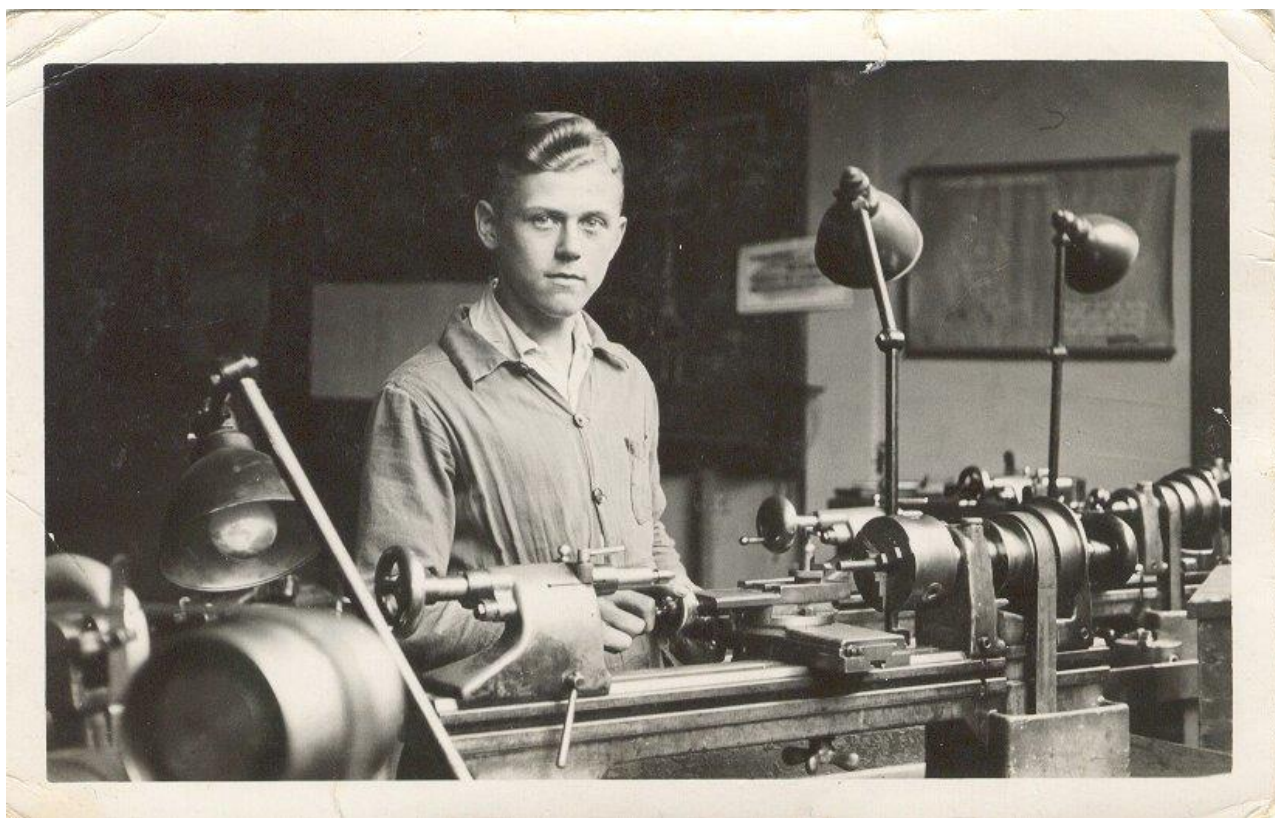
SCHOOL 1940-1943

Buiten dit alles om gingen we gewoon naar school. Inmiddels was ik in maart 1941 als 13-jarige in het zogenaamde 7e leerjaar gekomen omdat er nog geen plaats was op de ambachtsschool. Eén fragment uit deze periode zal ik nooit vergeten. Onze hoofdonderwijzer, A. Kruidenier, was een felle oranjevereerder. Door de band genomen waren bijna alle Nederlanders tegen de bezetter dus anti-Duits. Er waren natuurlijk uitzonderingen zoals de nationaal socialisten, kortweg NSB'ers, die pro-Duits waren. Tegenover onze school woonde zo iemand. Hoewel op school bijna altijd de ramen gesloten waren, werden 's morgens bij het begin van de lessen de ramen geopend en zongen we klassikaal ons volkslied, het "Wilhelmus van Nassaeu". Dit was natuurlijk ook hoorbaar aan de overkant, maar onze hoofdonderwijzer vond dit zijn manier van protesteren tegen de bezetter.

Het gaat verder in dit persoonlijke verhaal niet om uit te pluizen wat er zoal verder in Rotterdam en Nederland gebeurde op het gebied van acties tegen de bezetter. Ik was daar ook te jong voor. Dit verhaal is meer het beleven van een aantal dingen waar we nu nog wel eens over praten rond bevrijdingsdag. Een aantal voorvallen, die ik me nog herinner, zijn bijvoorbeeld dat we op een gegeven moment allemaal een oproep kregen om ingeënt te worden tegen tyfus, een besmettelijk ziekte die de kop kon opsteken, en die gevaarlijk was.

Omdat het in de volgende tijd ook wat betreft eten steeds schaarser werd, werden er organisaties opgezet door charitatieve en kerkelijke instellingen die er voor zorgden dat kinderen uit de stad op het platteland vakantie konden houden. Zelf heb ik bijna de gehele oorlog normaal de vakanties in Zeeland doorgebracht bij mijn grootvader of andere familieleden. Voor ons gezin was er wel het voordeel dat wij in de stad stadsbonkaarten moesten gebruiken, terwijl de dorpen rondom Rotterdam plattelandsbonkaarten hadden. Omdat onze familie in Zeeland veel zelf op het land verbouwde werden hun bonkaarten naar ons toegestuurd en hadden we daardoor wat extra eten.

Inmiddels, na mijn 14e verjaardag in maart 1942, was ik toegelaten tot de ambachtsschool om een vak te leren en werd ik weer wat wijzer wat betreft de tegenstellingen tussen de mensen uit die tijd. Ik was 7 jaar lang op een christelijke school geweest. De ambachtsschool was een neutrale school en dit bleek zowel onder leerlingen en leraren. Vogels van allerlei pluimage waren aanwezig. Dit kwam ook tot uitdrukking in de omgang tussen leraren en leerlingen. De één was bijvoorbeeld net als de hoofdonderwijzer van de lagere school christelijk en oranje gezind, terwijl een andere, zoals onze wiskundeleraar een fel pro-Duits figuur was. Het merkwaardige was, of misschien ook wel niet, dat ze hun ideeën aan ons leerlingen van 14 t/m 16 jaar probeerden op te dringen.

Aan de draaibank. 3^e klas 1943.

De meesten van ons hielden zich rustig want inmiddels was natuurlijk al bij ons bekend dat je voor pro-Duitsen en NSB'ers moest oppassen omdat het gevaar van verraad altijd aanwezig was met alle eventuele kwade gevolgen. In ons hele leven was zo langzamerhand een toestand gekomen dat je altijd moest opletten wat je zei als je met anderen sprak over de dagelijkse oorlogssituatie.

Vooraf met zogenaamde vrienden was dit het geval. Velen zijn door discussies of door daden in de val gelokt door verraders en overgeleverd aan de bezettingsautoriteiten. Ze werden dan na verhoren op politiebureaus doorgezonden naar gevangenissen of concentratiekampen, al wist ik toen nog niet wat dat waren. Wat daar gebeurde wist men niet precies. Het was er, en hing als een donkere wolk boven ons. Velen zijn ook niet teruggekomen maar werden in die kampen vermoord. Van tijd tot tijd waren er in de gehele stad en het land plakkaats te zien op politiebureaus of borden. Er stond dan op dat de één of andere hoge Duitse officier of NSB'er was vermoord door de zogenaamde ondergrondse verzetsbeweging. Er werden dan represaille maatregelen getroffen in de vorm van razzia's (het oppakken op straat van willekeurige mensen die soms ter plekke werden doodgeschoten). Ook werden in de stad schuilkelders gemaakt. Als het luchtalarm ging en je liep op straat moest je daarin afwachten tot het weer veilig was.

Schuilkelder, die tegen granaatscherven beschermd.

Ondanks deze toch wel beroerde omstandigheden ging de tijd verder en kwamen we na mei 1944 in het 5e oorlogsjaar terecht.

1944: AAN HET WERK

Vanaf april 1944, ik was inmiddels 16 jaar geworden, brak er voor mij een nieuwe periode aan. In maart 1944 haalde ik mijn diploma als leerling-elektriciën van de ambachtsschool en ging een baan zoeken. Door een oom uit Zeeland werd ik attent gemaakt op een elektrotechnische firma waar hij als elektricien bij de Scheldewerf in Zeeland een tijdje gewerkt had. Dit bedrijf, Van Rietschoten en Houwens had zijn hoofdkantoor in Rotterdam. In die tijd ging solliciteren nog erg eenvoudig. Lopend ben ik naar het hoofdkantoor gegaan. Het was aan de andere kant van de Maas, een uur en een kwartier lopen via de tunnel onder de Maas. Met mijn rapport en diploma in de hand heb ik me daar gemeld en tot mijn geluk kon ik enkele dagen later al beginnen voor een aanvangssalaris, loon heette dat toen, van 12 cent per uur. De werktijd was 48 uur per week.

Op 19 april 1944 werd ik daar in een grote werkplaats 's morgens aan een werkbank gezet en mocht ik beginnen met het demonteren, schoonmaken en weer monteren van scheepslampen. En weer werd ik op dat moment geconfronteerd met de oorlog. Want deze firma moest net als vele anderen bedrijven verplicht voor het Duitse leger en marine werken. Dat betekende, dat oorlogsbotten van de Duitse marine, die gedurende een bepaalde tijd op zee waren geweest, in het dok nagekeken en gerepareerd werden. Dit gebeurde dan bijvoorbeeld bij de Rotterdamse Droogdok Maatschappij op Heijplaat of Wilton Feijenoord in Schiedam. De elektrische installaties moesten dan ook worden gecontroleerd en dat was het werk van de volwassen monteurs. Wij in de werkplaats repareerden kleine onderdelen.

Omdat de leeftijden vaak verschilden en er hier ook veel ouderen werkten wist je al snel wie bijvoorbeeld voor of tegen de Duitsers was. Uiteraard waren de meesten tegen, maar ook hier waren er mensen die pro-Duits waren of N.S.B.-er. Er waren zelfs jongens bij die lid waren geworden van de NSB jeugdorganisatie "Jeugdstorm". Toch hadden sommigen wel de durf om te discussiëren over de oorlog. Alleen je moest niet te ver gaan want dan lag het verraad alweer op de loer. En dan waren er ook de mannen waar een waas omheen hing. Je wist het niet zeker maar vermoedelijk waren ze bij de ondergrondse. Je wist niet goed wat het was, maar opeens lagen er anti-Duitse blaadjes op de werkbank. Dat was heel merkwaardig. Je werkte aan een werkbank en sleutelde aan Duitse apparatuur en stiekem las je een blaadje met opwekkende verhalen bijvoorbeeld dat de Duitsers in de oorlog in Rusland aan de verliezende hand waren. Je wist haast zeker wie die pamfletten, zo werden ze ook

genoemd, daar hadden neergelegd. Maar niemand sprak daar over en we moffelden ze gauw weg of verscheurden ze na het lezen, want ook het bezit van dit soort lectuur was verboden. De overkoepelende naam van al dit soort acties was “illegaliteit”, al was dat begrip toen nog onbekend voor ons.

Illegale tijdschriften

Omdat ik in die tijd op Rotterdam Zuid woonde waren het vrij lange dagen. 's Morgens halfzeven al op weg tot 's avonds kwart voor zeven. Tot die tijd was het beeld voor ons op straat gevuld met altijd aanwezige Duitse soldaten die bijvoorbeeld in scholen waren gelegerd en die oefenden op speelvelden en zingend door de straten marcheerden. Nu kwam ik al lopende naar mijn werk tot de ontdekking dat veel kantoren in de stad en het park bij de Maas door de Duitsers omgetoverd waren tot grote kantoren voor allerlei organisaties tot en met de Ortskommandant toe. Dit was de hoogste Duitse baas in de stad. Ook in onze werkplaats was dit merkbaar. Iedere morgen rond 10.00 uur kwam er over de galerij die voor ons de 1e verdieping was, een hoge marineofficier stappen. Deze had zijn eigen bureau in onze zaak en had een controlerende taak. Wij als jongens wisten wel niet wat dit precies inhield, maar alleen zijn aanwezigheid had al iets angstigs in zich. Al dit soort zaken maakte indruk in het begin op je, maar ook daar raakte je weer aan gewend en de tijd streek voort.

D-DAY, 6 JUNI 1944, INVASIE

Maar toen ineens na een paar maanden vindt plotseling de grote gebeurtenis plaats die een omkeer in de reeds 4 jaar durende situatie teweegbracht. Alhoewel ik als 16-jarige weinig wist, behalve de Duitse propaganda in de dagbladen, ondanks de terugtocht in Rusland en dergelijke, voelden we wel dat er eens iets bijzonders aan de hand was. En dat was dan inderdaad op de ochtend van de 6e juni 1944. Nog onbekend met de naam, “D-day” zou het later heten, was in het Franse Normandië een heel groot leger van geallieerden, de samenwerkende landen in de oorlog, een grote landing van uit zee begonnen om de Duitsers te verslaan. Het kon natuurlijk door de Duitsers niet ontkend worden. Het was gewoon aan de gang. Iedereen voelde dat het begin van het einde zich had aangediend. Er waren nog mensen die een radio hadden verborgen. Er was een inleverplicht geweest, maar niet iedereen had daaraan voldaan. Sommigen hadden de radio verstopt en luisterden dan 's avonds stiekem naar de uitzending vanuit Engeland in het Nederlands waar verteld werd over de oorlog en de steeds verdergaande teruggang van de Duitsers aan het oostfront in Rusland. Wie die radio's in huis hadden wisten we niet, er werd niet naar gevraagd, maar de berichten waren er. Zo kwamen we ook al te weten dat de aanvallen hevig waren, dat er veel soldaten sneuvelden, zowel Duitsers, maar ook Amerikanen, Engelsen, Nederlanders enz. We hoorden ook dat ze steeds verder trokken vanuit Frankrijk. Hoewel we daardoor steeds meer dachten dat het nu wel snel afgelopen zou zijn duurde het toch wel langer en ging het gewone leven onder de bezetting door.

Een waarschijnlijk onbelangrijk klein teken op de bewuste 6e juni was het volgende voorval. Op de zaak waar ik dus werkte was de spanning natuurlijk ook merkbaar. Men moest immers werken voor het Duitse leger. Er was een dagelijkse controle en de hoogste militair van de marine waar ik al over schreef kwam altijd in onberispelijk marine blauw gekleed. Maar vanaf deze dag was zijn tenue het zogenaamde “Duitse Feldgrau” en dit gaf iets grimmigs aan de situatie waarin we verkeerden.

In mijn vriendenkring waren ook jongelui die wat ouder waren, 18 en 19 jaar. Bij deze jongens ontstond de drang om nu naar de bevrijders toe te gaan en mee te gaan vechten. Menig plan werd gesmeed om via de Moerdijkbrug over het Hollands Diep in de richting van Frankrijk te gaan.

Toch zijn er maar weinigen geweest die de tocht echt hebben aangedurfd. De meesten deinsden toch terug voor de mogelijke gevaren of het werd hen van huis uit afgeraden.

Maar het vreemde, achteraf gezien, was voor mij en enkele vrienden toch wel het volgende. De invasie was op 6 juni 1944 begonnen en langzaam maar zeker trokken de geallieerden in de richting van het oosten, Duitsland, alsook naar het noorden naar de bezette gebieden België en Nederland. De zomer was begonnen en het werd augustus 1944. En hoe gek het ook mag lijken, terwijl iedere avond en nacht het land via verduisteringspapier voor de ramen geheel verduisterd werd, was het zomer en dus kregen we ook vakantie. Het was mijn eerste vakantie sinds ik in april was gaan werken en deze vakantie mocht een week duren. Als ik er nu over denk is het vreemd dat we ondanks de oorlogshandelingen zo dichtbij, toch besloten om naar Noord-Brabant op vakantie te gaan. Samen met 3 vrienden werd besloten om via de vereniging waar we lid van waren, de CJMV, een adres in Tilburg te krijgen om vandaar verder te trekken. Dit lukte en op maandagmorgen namen we de trein naar Tilburg en via het eerste adres in Tilburg kwamen we terecht op een kampeerboerderij in Esbeek. Over de vakantie zelf zal ik niet vertellen behalve dat ik daar vrienden heb gemaakt waar ik tot op heden nog contact mee heb. Wat wel vermeldenswaard is, is dat na die vakantie in augustus het maar 4 weken heeft geduurd totdat een groot deel van het zuiden van de grote rivieren door de geallieerden was bevrijd van de Duitse bezetting. Het was een vreemd gevoel toen dat je zo dicht bij de bevrijding was, maar het zelf niet kon meemaken omdat je weer gewoon naar Rotterdam was gegaan.

Enkele dagen in September zijn toen wel spannend geweest. Toen het namelijk tot iedereen doordrong dat de geallieerden zo dichtbij waren is er een situatie ontstaan waarbij men dacht dat het nog maar enkele dagen zou duren. Voor velen was dat een afwachtende houding van “ze zijn er bijna”. Maar voor de pro-Duitse mensen, NSB'ers maar ook veel Duitse militairen betekende dit een angstig gevoel waardoor velen op de vlucht gingen. Deze dag is bekend gebleven als “Dolle dinsdag”. Velen die heulden met de Duitsers kregen het te pakken en vertrokken richting Duitsland omdat ze dachten daar veilig te zijn. Een situatie die enkele dagen duurde maar teleurstellend genoeg niet door ging. De geruchten waren zo intens dat je als het ware geloofde dat de bevrijders al bij Barendrecht in stelling lagen. Maar niets daarvan. Het tegendeel was waar, ze waren er nog niet. Het nadelige van die tijd was tevens dat de aanvoer van eten steeds moeilijker

werd. De rantsoenen op de bonkaarten werden steeds weer aangepast en er brak een periode aan waarin ieder voor zichzelf ging zorgen.

Jan Witte

HONGERWINTER 1944-1945

Op vrije dagen trokken veel van de stadsmensen er op uit om op het platteland eten te bemachtigen. Dat betekende dat je met een fiets waar geen luchtbanden maar rubber stroken om de velgen zaten ging fietsen of lopen om bij de boeren eten te kopen. Dat eten kon van alles zijn. Zoals aardappelen, groenten, brood of melk. Het lukte meestal wel om iets te kopen of te ruilen. Veel van het linnengoed en dergelijke is van eigenaar verwisseld in die tijd. Niet alle boeren waren zo vriendelijk om mee te doen in een eerlijke koop of ruilhandel. Velen hebben kans gezien om tegen woekerprijzen kleine hoeveelheden eten te verkopen. Zwarte handel noemde men dat. Na de oorlog heeft nog menig stadsbewoner zijn afschuw uitgesproken over deze handelingen. Maar desondanks probeerden velen toch wat extra eten te bemachtigen. Dat het niet altijd lukte was wel eens een tegenvaller. Want de toegangswegen naar Rotterdam waren vaak afgezet door controleurs van de Economische Controle Dienst, een instelling die er voor moest zorgen dat er geen eten van het platteland ging buiten de normale handelskanalen. Teleurgesteld of nog beter kwaad waren we als deze mensen opdoken en datgene wat je had gekocht werd afgenomen of, zoals dat heette: “in beslag genomen”. Vaak moest je dan nog naar het politiebureau of soms zelfs voor de rechtbank komen en kreeg je een boete. Duitse militairen waren vaak de beschermers van deze controleurs en hielpen mee om je kostbare eten af te pakken.

Toch is het mijn vader eens gelukt via een Duits konvooi, dat van het platteland op weg was naar de stad, een zak aardappelen thuis te krijgen. Hij had met veel moeite ergens bij een boer wat gekocht. Omdat het zo zwaar was dacht hij slim te zijn aan een Duitser in een colonne te vragen of hij mee mocht rijden met zijn bagage, aardappelen. Dat mocht en zodoende lukt het hem door de controle te komen omdat de colonne vrij door mocht. Een andere keer heeft hij toen hij in de gaten kreeg dat er gecontroleerd werd, zijn gekochte voorraad groenten in een kuil langs de weg gegooid en is het de andere morgen heel vroeg terug gegaan om het op te halen. In die tijd werd je steeds vernuftiger omdat het ging om de honger te stillen.

Er waren in 1943 en 1944 op allerlei plaatsen van de gemeente volkstuinjes aangelegd om groenten en aardappelen te verbouwen.

Wij waren thuis met 8 personen en daar was veel eten voor nodig. Menig vrij uurtje of dag is besteed om tochtjes te maken om eten te halen. Het was namelijk niet om de hoek van de straat, maar tochten van 40 à 50 km naar Gorinchem, Sliedrecht of Herwijnen waren normaal. Dat betekende ook dat je wel eens een nacht wegbleef en dan hoopte je maar dat iemand op de tocht zo vriendelijk wilde zijn om je onderdak te verschaffen. Maar ook nu weer verstreken de dagen en langzaam ging het naar de winter toe. De bevrijding was nog wel niet gekomen maar we hoopten allemaal dat het niet meer zo lang zou duren. Wat we niet wisten was dat er nog veel vervelende dingen in het vooruitzicht lagen.

10-11 NOVEMBER ARBEITSEINSATZ

Een van de ingrijpendste daarvan was de razzia van 10 en 11 november 1944. Op de vroege morgen van 10 november was geheel Rotterdam, althans dat gedeelte wat voor ons bekend was, afgezet door Duitse

militairen. Niemand mocht de straat op. Je kon niet naar je werk want je werd onmiddellijk naar binnen gejaagd.

Er werden huis aan huis pamfletten bezorgd en daar stond in dat alle mannen van 17 t/m 40 jaar zich beschikbaar moesten stellen voor werk in Duitsland. Dit heette de zogenaamde Arbeitseinsatz. Dit betekende heel wat voor de meeste gezinnen. Zeker in onze bevolkingsrijke buurt hadden ze een grote buit aan mannen. Op dat moment heeft menig onderduikactie plaats gevonden. Maar niet in alle gezinnen was dit mogelijk. Bij ons thuis waren er allemaal jonge kinderen van 5 tot 16 jaar. En waar moest je zo snel onderduiken behalve thuis, want de straat op gaan was er niet bij. Het was alleen maar wachten tot ze in huis kwamen in groepjes van 2 à 3 soldaten om de familiepapieren in te zien. Al gauw bleek dat ik met 16 jaar te jong was, maar vader was van 1903 dus op dat moment 40 jaar. Hij moest dus inpakken. Wat kledingstukken werden er in een zak gedaan en daar ging hij mee naar buiten om overgedragen te worden aan andere soldaten die alle mannen naar het verzamelpunt brachten.

Razzia

Nu ik dit zo schrijf zie ik het weer voor mijn ogen. Het lijkt simpel zoals het hier staat, maar de omstandigheden waarin we ons voelden waren niet om te juichen. Moeder, 38 jaar, met 6 kinderen om zich heen en dan wordt je man weggehaald. Wij zagen vader verdwijnen, maar hij niet alleen.

Tegelijkertijd ging het huis van onze burens open en Gerard, 18 jaar, werd ook buitengezet en kon gelijk met vader oplopen. Voor de familie De Ruiter, onze burens, was het een soort troost dat ze samen weg liepen.

Vanuit ons huis konden we via de achtertuin en het stuk open land volgen waar ze heen gingen. Het was daar op het plein bij de Lange Hilleweg en Narcissenstraat een drukte van belang om al die jongens en mannen bij elkaar te houden. De afstand tussen onze woning en de verzamelplaats was ongeveer 300 meter. Uiteraard hielden we steeds in de gaten wat er ging gebeuren. Ook daar waren weer Duitsers. Papieren werden kennelijk weer gecontroleerd en na een paar uur, in de middag keken we enorm verrast op want vader maakte zich los van de groep en kwam weer op huis aan lopen. Achteraf hoorden we dat hij tegen Gerard de Ruiter had gezegd dat hij het wel heel erg vond. Gerard moest dus wel mee, maar hij kon weer terug. De reden was dat het bij nadere controle ging om mannen die geboren waren in 1904, die dus in 1944 40 jaar waren of nog werden. Omdat vader van 1903 was en op 7 december 1944 41 jaar zou worden, werd hij teruggestuurd. Begrijpelijk dat er in ons huis wel het een en ander omging toen hij weer binnenstapte. Toch zijn er die dag en ook wel de weken daarna vele jaloerse blikken in de richting van de familie De Witte gezonden. Op die dag zijn er heel veel jongens en mannen weggevoerd. En dan te weten dat 30 kilometer verder naar het zuiden in Noord-Brabant alles al bevrijd was! De door de razzia weggehaalde mannen en jongens zijn veelal met rijnen over water en ook velen met de trein afgevoerd om in Duitsland te gaan werken. We wisten dit wel maar niemand wist precies waarheen. Na het weekend dat volgde op de razzia's werd op maandag de balans opgemaakt. Heel veel werkgevers kwamen tot de ontdekking dat een groot deel van de werknemers niet meer kwam werken. Op straat werden in de dagen die volgden veel aanhoudingen verricht en controles gedaan over de leeftijden. Velen zijn nog opgepakt en zo afgevoerd. Inmiddels werd het kerstmis 1944. Het leven ging zo goed mogelijk door, maar de hongerwinter zoals we er later over spraken had al veel slachtoffers gemaakt. Van alles was er tekort. Niet alleen eten en drinken maar ook hout en kolen om te stoken. De aanblik in die tijd op straat was mistroostig. Bij gaarkeukens stonden rijen mensen voor het dagelijkse portie warm eten. Op veel plaatsen zag je mannen met zagen en hakbijlen bomen omhakken om daarna alles klein te maken om te stoken. Een voordeeltje voor ons gezin was dat ik een beetje hielp als manusje van alles in de gaarkeuken op de Strevelsweg. Er was daar altijd wat te doen, zoals meehelpen gamellen schoonmaken of sjouwen met kratten aardappelen en groenten. Als beloning kreeg ik dan dagelijks wel extra eten bij de uitdeling en uiteraard hoefden we dan ook niet in de rij te staan.

Ook mocht ik het kolenafval en as van de ketel door een zelfgemaakte zeef laten gaan en daar kwam nog menig goed kooltje uit.

Vermeldenswaard uit die tijd is tevens dat in vele gezinnen noodkacheltjes werden gemaakt om hout te stoken, want niet elke kachel is daar voor geschikt. Op die kachels werden allerlei vormen van koken uitgevonden. Aardappels werden heel dun geschild of soms ook niet en dan geraspt. Van dat raspsel werden aardappelpannen-koeken gebakken. In heel veel gezinnen werden ook suikerbieten geschraapt en dat schraapsel werd in een pan gesmolten om op deze manier aan stroop te komen. Iedereen in huis keek natuurlijk dan vaak in die pan. Dat er dan nog wel eens stroop gesnoept werd, is zeker.

Bevoorrading met volle gamellen

Via de kranten en berichten waren we ook op de hoogte dat er op de grens van België en Duitsland een offensief aan de gang was waarvan we later de echte naam “Ardennen Offensief” te weten kwamen. Dit speelde zich af rond Bastogne.

Wat ons echter veel grotere zorgen gaf, was dat er in de kranten mededelingen werden geplaatst door de bezetter dat in de eerste week van

januari op dinsdag alle jongens vanaf 16 jaar en mannen tot 40 jaar zich moesten melden voor de “Arbeitseinsatz” in Duitsland. Nu was ik dan toch aan de beurt. En wat dan te doen. Daar mijn vader er onderuit was gekomen door zijn bijna 41 jaar waren we blij maar de jaloezie bij anderen die niet zo gelukkig waren geweest, was nog steeds aanwezig. Daarnaast was onze jongste 5 jaar oud. De gesprekken hierover enkele dagen vooraf resulteerden erin om toch maar gehoor te geven aan de verplichting om zich te melden. Om ergens onder te duiken zagen we geen kans. Toen ik op die bewuste dinsdagmorgen met een tot rugzak omgetoverde aardappelzak naar het Feijenoord Stadion liep, waar het meldpunt was, is mijn moeder meegelopen. Vader had in die dagen last van reumatische aanvallen en de jongste had difterie.

In het stadion moesten we de gehele dag wachten. Ik zag nog wat bekende gezichten en ook ontmoette ik daar nog een jongen waar ik 7 jaar bij in de klas had gezeten. 's Middags werd er wat eten aangevoerd en 's avonds rond 5 uur werden broden en kaas uitgedeeld. Het brood was dat zogenaamde Duitse soldatenbrood, enigszins zuur van smaak. Het was een flink stuk kaas wat we kregen en dat duidde er op dat we waarschijnlijk ver moesten gaan reizen. Maar dat wisten we toen nog niet. Wat mij altijd is bijgebleven is het onbeheerste eten van veel mensen daar aanwezig. Je kon duidelijk zien hoe het gesteld was in deze hongerwinter. Velen wisten geen maat te houden of hun eten te verdelen, het was alleen eten, eten en eten. Ik kom er nog op terug wat dit voor gevolgen had de volgende dagen.

In de late avonduren van die dag werd de hele groep verzameld en als militairen afgemarcheerd naar het stationsperron naast het stadion.

Normaal was dit niet in gebruik bij de spoorwegen. Alleen bij voetbalwedstrijden, maar die waren er niet meer, werd dit station gebruikt. Voor deze gelegenheid was het dus in functie en toen we daarheen waren gedirigeerd, elk met een tasje, koffertje of rugzak zagen we een lange colonne van veewagons of laadwagons.

Daar werden we allemaal ingepropt. Het ging er niet zachtzinnig aan toe. "Einsteigen, einsteigen! Schnell, schnell!", hoorde je overal roepen.

Elk van de wagons werd volgestouwd met mensen. Onze wagon telde ongeveer 60 jongens en mannen. Vanwege de hoeveelheid personen op de oppervlakte van een wagon konden we niet zitten of liggen. Het enige wat mogelijk was, was rechtop staan. Gelukkig was het niet zo erg dat we geen adem konden halen.

Maar toen het eerst avond en daarna nacht werd en de trein vanuit Rotterdam vertrok moesten we toch staande tegen elkaar geleund indommelen. Er werd wel van plaats verwisseld zodat je ook eens tegen de kant kon rusten. Maar je moest natuurlijk wel je eigen bagage in het oog houden, want de kans op diefstal was duidelijk aanwezig.

De reis vlotte niet erg. Het was kennelijk een tussengevoegde trein, waarbij militair verkeer voorrang had. Er werd veel gestopt, je wist niet of de trein snel weer verder ging of dat het even zou duren. Zogenaamde sanitaire stops werden niet gehouden. Iedere keer als de trein stopte sprongen er wel een paar mannen uit om iets van dien aard te doen, maar de ogen van de soldaten die met ons meereisden waren altijd op ons gericht. Daarbij hadden ze hun geweren altijd in de aanslag. Door het vele stoppen op stations zagen we wel waar we langs gingen. We zagen plaatsen als Utrecht, Amersfoort voorbijgaan en later maakten we een lange stop in Enschede. Waarschijnlijk werden daar de voorbereidingen getroffen voor de reis door Duitsland. Een ander punt was het klimaat. Het was vreselijk koud in die maand en het had ook nog gesneeuwd. Maar van het mooie witte landschap op de Veluwe was niet te genieten.

Ondanks dit alles bleven we optimistisch als jonge jongens. Het merkwaardige was wel dat niemand probeerde te ontsnappen. De reden was waarschijnlijk dat iedereen de angst had om door de soldaten te worden neergeschoten. Ook stond je dan zonder bagage, want die lag in de trein. En waar moest je naar toe? Wie was in die tijd nog te vertrouwen? Je wist toch maar niet waar je aan begon. In de trein bleek ook dat niet alleen jongens en mannen uit Rotterdam zich hadden moeten melden. Bij mij in de goederenwagon waren jongens en mannen uit Sliedrecht en Hardingsveld, maar ook uit Dubbeldam en Dordrecht. Ook zij zagen geen kans om onder te duiken.

Nadat we via Enschede de grens waren overgegaan en ons in Duitsland bevonden, voelden we ons niet alleen eenzamer maar ook angstiger. Je reed nu toch maar in het land van de vijand en daar was nu helemaal geen kans meer om te ontsnappen. Iedere keer als de trein stopte sprongen als eerste de soldaten er uit en met geweren in de aanslag of over de schouder bewaakten ze het transport.

Er waren ook wel ogenblikken dat je ondanks alles moest lachen. Eenmaal stopten we ergens in het land, dus niet op een station. Er waren er die

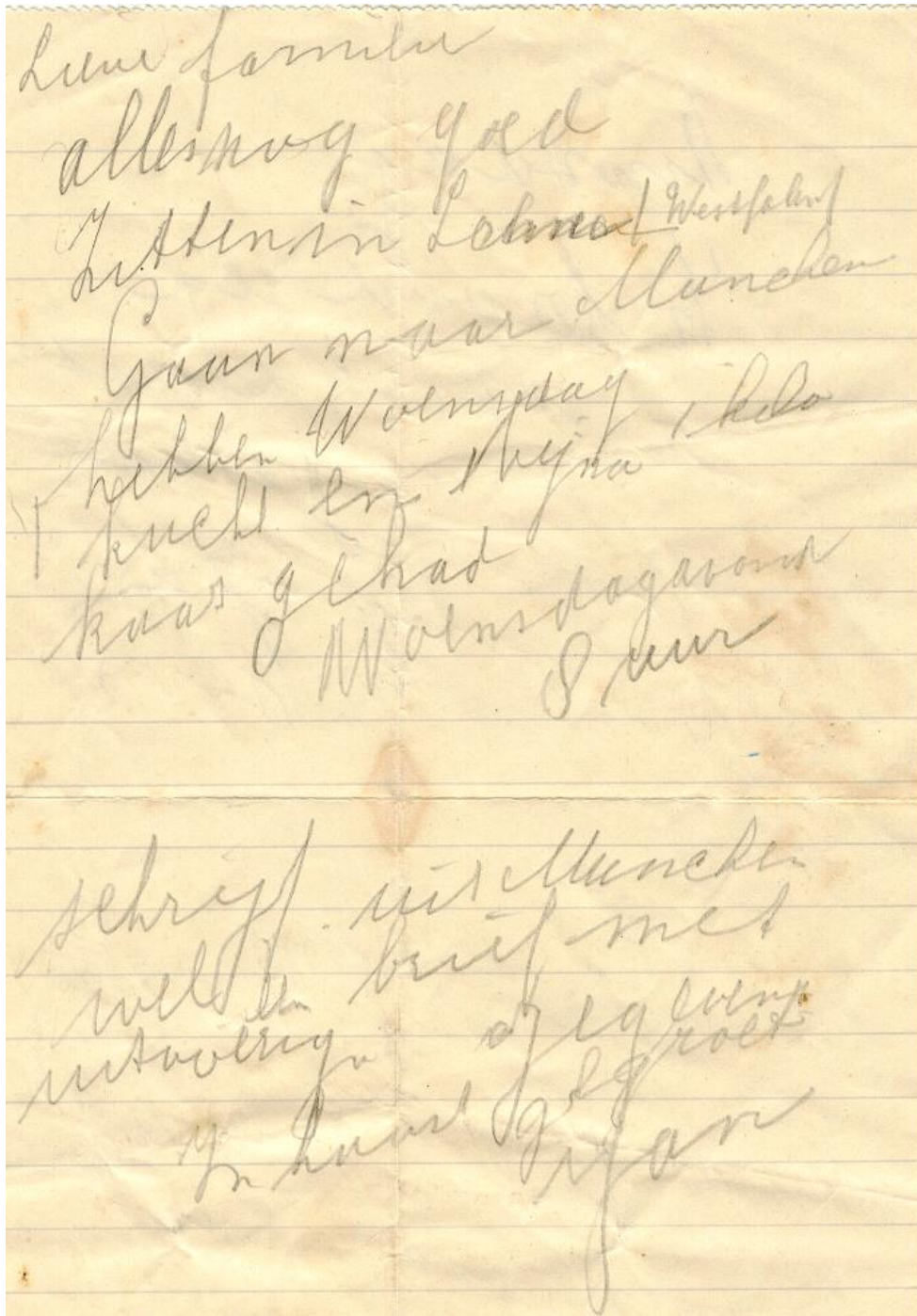
vreselijk hoge nood hadden. Dit was onder andere gekomen door de felle eetlust die door sommige was benut om de kaas met brood of alleen de kaas snel op te eten. Binnenin raakte het dus van slag en dat betekende dat je erg "moest" terwijl het niet ging, omdat de trein maar bleef rijden. Toen we dus ergens in het land stopten stond men al bij de schuifdeur die onmiddellijk opengeschoven werd. Men sprong er snel uit en wat er toen gebeurde laat zich raden. Maar de stop was van korte duur zodat niet alles lukte. De trein zette zich in beweging en al sjoerende aan de broek werden onze "medepassagiers" weer in de trein gehesen. Dit gaf hilariteit ondanks onze benarde toestand.

Wat vervelend was dat we tegen elkaar aan stonden te slapen, want zoals gezegd, liggen was er niet bij. Het eindpunt was ook nog niet in zicht.

We wisten helemaal niet waar we naar toe reden de eerste dag in Duitsland. Op een volgende dag, waarschijnlijk woensdag of donderdag, werden we in de nacht op een perron gezet en mochten daar de benen strekken en kregen we ook iets te eten.

Toen ik wat in het rond keek zag ik een bord met het woord Halle er op. Halle is een voorstadje van Leipzig, dus dat betekende dat we een behoorlijk eind richting het oosten van Duitsland gereden waren.

Daarna heeft men een andere richting gekozen of opgekregen want het transport ging vanaf dat moment in zuidelijke richting. De naam München werd verspreid. Ik stuurde ergens vandaan een briefje naar huis. Het is via Groningen aangekomen.

Leve familie
allesnog goed
Lustens in Leiden ^{Westfaling}
Gaen naar München
hebben vandaag
kuch en wijn ik
kaas gehad
Woensdagavond
8 uur

schrijf uit München
welke brief met
uitvoering of event
in hand of groot
zijn

Brief verstuurd tijdens de treinreis naar Duitsland

De reis was verder vrij eentonig. Rijden, stoppen, zo nu en dan uit de trein, soms wat eten en maar steeds angstig afwachten. Maar toen we in de vroege morgen van zaterdag op een klein station de trein moesten verlaten ging het ineens allemaal anders.

We hoorden het pas na een paar uur. Er waren al wel geruchten over de transportleiding, namelijk de Duitse officieren die dronken in de enige personencoupé zaten.

Enkele mannen waren uitgestapt en hadden aan het spoorwegpersoneel op het station en in de trein te kennen gegeven dat ze bevroren voeten hadden. Op de een of andere manier is er een arts aan te pas gekomen.

Duidelijk werd ons dat we in de buurt van Dachau waren gekomen. Dat in deze plaats een concentratiekamp gevestigd was, was bij velen van ons ook niet bekend. Een kamp dus voor politieke gevangenen.

Al snel bleek dat er niet een paar mensen bevroren ledematen hadden, maar veel meer hadden daar last van. Er brak een soort kleine opstand uit. Velen waren uit de trein gestapt en wilden er niet meer in. En ook nog een dronken transportleiding op de koop toe! Hoe het verder precies is verlopen weet ik niet meer, maar plotseling hoorden we dat er een dokter kwam en moest iedereen de trein uit.

Na verloop van tijd werden we in rijen opgesteld en afgemarcheerd.

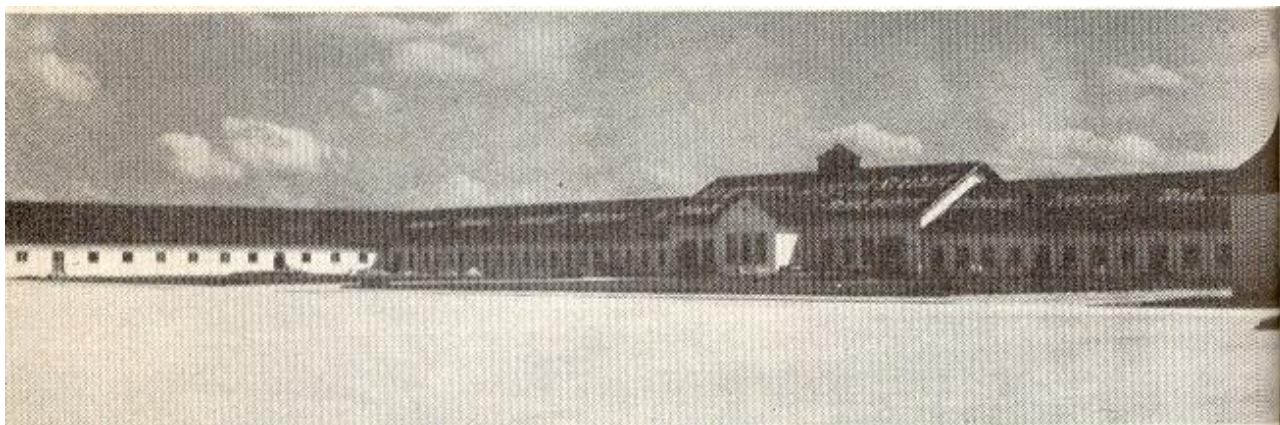
Waarheen? We wisten het niet. Maar na een poosje gelopen te hebben werden we door een omheining heen een kamp binnengeloodst. Achteraf bleek het een doorgangslager van het concentratiekamp te zijn.

Mannen die bestemd waren voor het concentratiekamp werden hier eerst ondergebracht en geselecteerd.

Maar ondanks het feit dat we geen politieke gevangenen waren, werden we daar op de vroege zaterdagmorgen heen gebracht. Omdat we niet wisten wat er allemaal kon gaan gebeuren was iedereen natuurlijk wel ongerust.

Naderhand bleek, uit informatie die doordrong, dat ze met het hele transport van ongeveer 2000 mannen en jongens uit Nederland geen raad wisten.

We werden ondergebracht in barakken. Wat we hier zagen was niet zo best. Allemaal mannen in gestreepte witgrijze pakken. Ze zagen er slecht uit en waren erg mager. Dit belooft dus niet veel goeds. Het enige wat we daar gedurende enkele weken gedaan hebben was zitten of liggen op een brits in de barak. Per dag was er drie keer verzamelen op de binnenplaats tussen de barakken. Dit gebeurde allemaal in een behoorlijke vrieskou.

Appèlplaats in Dachau

We kregen niet veel te eten, een homp brood en een klein stukje beleg. Inmiddels was iedereen geregistreerd, maar niemand wist waar dit voor was. Na verloop van tijd werd het echter duidelijk: we waren dus niet bestemd voor het concentratiekamp, maar werden verdeeld over vele bedrijven en particulieren. Bij de registratie had iedereen zijn beroep op moeten geven. Ik was pas een half jaar van school als elektromonteur, maar omdat ik het voornemen had verder te gaan studeren had ik als beroep technisch tekenaar opgegeven. Ik had op school natuurlijk leren tekenen en dacht hier profijt van te hebben.

TE WERK GESTELD BIJ DE BMW FABRIEKEN

Toch gaf dit al snel moeilijkheden. Ik werd namelijk afgevoerd uit het kamp Dachau naar het in de buurt gelegen dorp Allach. Ook daar werd ik met nog enkele anderen ondergebracht in een woonlager van de B.M.W. fabrieken. We moesten bij deze fabriek gaan werken.

Maar kennelijk had men hier geen behoefte aan technische tekenaars en nog minder aan leerlingen van 16 jaar. Het gevolg hiervan was dat ik van het kastje naar de muur werd gestuurd. Toen men nader informeerde welk vak ik had en ik vertelde dat het elektrotechniek was, was het snel bekeken. Ik werd naar de ankerwikkelaarij gebracht. Dit was nu juist de kant van het vak dat ik niet had gekozen. Ik ben nooit aan het wikkelen van ankers gekomen maar alleen aan het sjouwen van motoren van het magazijn naar de werkplaats en terug. Een slechte herinnering aan deze periode heb ik overgehouden. Ik moest samen met iemand een behoorlijk zwaar anker van

een motor wegbrengen naar een andere verdieping. Halverwege de trap liet mijn mededrager het anker uit de handen glippen met als gevolg dat mijn hand tussen anker en stenen trap klem kwam te zitten, met alle bloedende gevolgen van dien. Dit had al gelijk tot gevolg dat ik in de zogenaamde ongevallenwet terecht kwam. Na een paar dagen was ik weer zover opgeknapt dat ik weer aan het werk kon.

Wel hadden de mensen die bij de B.M.W. te werk waren gesteld een bepaald voordeel. Het was namelijk een grote fabriek waar vliegtuigmotoren werden vervaardigd. En daar hoorde een groot personeelslager bij. Dit was een groot barakkenkamp waar duizenden buitenlanders woonden. Ik lag op een kamer met ongeveer 20 anderen. Van hieruit gingen we elke morgen naar de fabriek. Het eten en de verzorging was hier stukken beter dan in het doorgangslager van Dachau. Je bleef een hele dag op het fabrieksterrein en dat was zowel voor het werken als voor het eten. Het eten gebeurde in hele grote kantines. Die personeelslagers waren er al jaren en ook hadden er heel veel Duitse arbeiders gewerkt.

*Poging om thuis
iets te laten weten
hoe het gaat.*

Ook bleek dat er al 2 tot 3 jaar Nederlandse jongens werkten. Dit waren jongens die in 1942 en 1943 via de arbeidsbureaus naar Duitsland waren gezonden. Met een ongeveer 25-jarige man van deze groep kwam ik op een avond in de kantine in aanraking. Ik zag er blijkbaar nog al neerslachtig uit en hij vroeg me het een en ander toen hij merkte dat ik een Nederlandse jongen was van 16 jaar. Ik vertelde mijn verhaal van de afgelopen weken en

hij vond het ook maar niets wat mij zoal was overkomen. Hij zegde me toe om te proberen daar verandering in te brengen. Hij werkte zelf op de afdeling controle van vliegtuigmotoren en er was een plaatsje vrij aan een lopende band waar vliegtuigmotoren die op de "proefstand" waren afgekeurd moesten worden behandeld.

Dat hield in dat die motoren weer werden gedemonteerd, schoongemaakt en opnieuw in elkaar gezet.

Ik voelde aan dat er bij hem en zijn leeftijdsgenoten een soort bescherming te vinden was. De volgende dag heeft hij aan de bedrijfsleiding gevraagd of er een mogelijkheid was om daar te komen werken en dat lukte nog ook.

Dat betekende dat ik me moest gaan afmelden in de ankerwikkelaar. Het had nog wel wat voeten in aarde want ook daar zat een papieren rompslomp met handtekeningen aan vast.

Het leek er op dat het allemaal niet zou gaan lukken want ik miste een aantal toestemmingen. Je staat daar dan wel als een enorme zielenpoot zonder veel kennis van toestanden als 16-jarige jongen in een grote Duitse fabriek. Op het moment dat ik dacht dat alles ophield was er ineens iemand, ik weet niet meer in wat voor functie, die een hele lange handtekening zette over een vel papier waar er voor zover ik nog weet wel drie of vier moesten staan. In ieder geval was dat het verlossende moment en was ik ingedeeld in de afdeling proefstand en alles wat daarbij behoorde. De man die hier allemaal voor gezorgd had heette Frits van Welzen en was net als ik uit Rotterdam afkomstig en woonde in de Oranjeboomstraat. Na de oorlog hebben Lenie en ik hem nog enkele malen bezocht. Maar dat was veel later. Frits vond dat ik ook maar bij zijn groep in de barak en op hun kamer moest komen wonen. Uiteraard was dit voor mij een hele opluchting. Het werk was verbeterd, de huisvesting en ook nog het gezelschap. Het was inmiddels begin februari geworden. In die tijd was er een medetewerk-gestelde, een politieofficier, ook uit Rotterdam, die om de een of andere reden weer naar Nederland terug mocht. Ik heb toen in haast een brief geschreven aan mijn ouders en deze is inderdaad door hem meegenomen. De politieofficier liet via een briefje aan mijn ouders weten dat hij bericht van mij had. Mijn brief is daarop door mijn ouders opgehaald en hebben hem bewaard.

Zooeven uit Duitschland teruggekeerd, is het mij een genoegen U de hartelijke groeten te kunnen overbrengen van Uw omstreeks 8 Januari j.l. naar Duitschland vertrokken familie-lid. Hij vertoefde in de week van 14 tot 20 Januari in een kamp te Dachau bij München in Zuid-Duitschland en was aldaar in welstand aangekomen. Alle daar aanwezige Hollanders zijn later over geheel Zuid-Duitschland tewerkgesteld met uitzondering van scheepsbouwers e.d., die naar Hamburg en Bremen zijn vertrokken. *Werkzaam bij B.M.W.*

~~Waar Uw familielid tewerkgesteld werd, kan ik U helaas niet mededeelen.~~

Nadere inlichtingen bij mij na 16.2.45

beheft "Jan"

De Oppervlutenant der Staatspolitie,

L.J.Borstlap.

Hoofdbureau van Politie.

Begrijpelijk is dat de toestand waarin ik leefde, ondanks onderdak en eten, toch niet zo fijn was. De verbindingen met thuis waren er niet, behalve een brief die je toevallig op deze manier kon meegeven.

Je wist dus ook niet hoe het thuis was. Eens heeft ons een gerucht bereikt dat Rotterdam was platgebombardeerd. Dat was dan natuurlijk flink schrikken. Het was in die tijd ook zo dat de Amerikanen oprukten naar Zuid-Duitsland en dit ging gepaard met vele bombardementen op München en omgeving.

De fabriek stond maar 15 km van die stad. Niet allen overdag, maar ook in de nacht werd er veel gebombardeerd. Vele malen moest ik in de nacht uit bed en naar de schuilkelder. Die schuilkelders waren in de fabriek, dus daar moesten we heenlopen vanuit ons woonlager. Dit gebeurde dikwijls zelfs twee keer per nacht. De schuilkelders waren diep onder de grond bedekt met wel 3 meter beton. Het waren niet alleen schuilkelders, maar eigenlijk ondergrondse werkplaatsen. Het waren hele grote hallen met lange rijen draaibanken, boormachines en freesbanken. Daar omheen allerlei groepjes mensen, mannen, vrouwen maar ook gezinnen uit de buurt, die hier een schuilplaats zochten. Iedereen was niet alleen angstig maar ook slaperig. Het kon soms ook nog lang duren voordat het weer veilig was en we weer konden gaan slapen. Overdag was het ook vaak alarm, maar dat was zoals dat heet onder werktijd, in de tijd van de baas en dat vonden we dan iets minder erg.

Het alarm ging altijd op de volgende manier: "Liebe Volksgenossen und Arbeiter, enige vijandelijke vliegtuigen hebben het luchtruim van onze stad bereikt. We geven klein alarm." Een aantal malen ging dan de sirene op een bepaalde manier en moest je opletten maar nog niet naar de schuilkelders. Over het gehele B.M.W. complex waren geluidsinstallaties aangebracht

zodat het overal te horen was. Dit was zeer angstaanjagend. Wanneer de vijandelijke vliegtuigen kennelijk dichterbij gekomen waren kwam de mededeling dat ze de stad bereikt hadden en werd er groot alarm gegeven. Dat was het moment dat we allemaal naar de schuilkelders moesten. Op het moment dat we in de kelders waren en er gebombardeerd werd kwam weer de stem door de luidspreker: "Vijandelikheden over München". Nu ik dit zo na 55 jaar opschrijf hoor ik het weer duidelijk in mijn oren. Na verloop van tijd als een aanval afgelopen was konden we, als het overdag was, weer aan het werk en als het nacht was, konden we weer gaan slapen.

Karlsfeld 27 Jan 1945

Lieve Vader, Moeder, Jan, Kees, Albert, Pien en Pien

Mijnne stuur ik jullie bericht en meldt jullie dat ik het goed maak. Ik werk bij de B.M.W. fabriek in München. Ik heb het best gesproken wat alles hangt. Ik zit hier vanaf zaterdag 19 Jan. We zitten ook nog in het doorvangsbegrip geset met een concentratiekamp. Ook de hier is het bar slecht geweest. 4 dagen in de nacht in de bestorwagen. Het is hier best 3 kg brood in de week 20 warm eten per dag in iedere ochtend koffie. We hebben 20 sigarette gehad. Alles geruilde voor brood 6 sigarette kg brood. De brief komt met de 44 man van de verzuimende. Hoe gaat het met jullie allemaal nog, goed, gezond. Ik wel hoor. De eerste dagen heb ik niet gewerkt van kluinaar en een verandering. Ik hoop dat de brief jullie bereikt. Papa en Piet al beter. Ik hoop ze wel. Ik werk hier als anker goed dat gekleefd was. Nu komt de tijd dat moet het gaat haastig want de lui die die brief meten. Gaan sprekend weg.

Mijnne en de libnet de hetzelfde gaar in de voor allemaal van jullie

Jan

De juffr
Wohnlager Karlsfeld
Dachaustrasse
München Alack 60
Parade 3. Zimmer 3.
Duitsland

(13)

Brief door politieofficier meegenomen naar Nederland.

Het werk wat ik moest doen in mijn nieuwe werkomgeving was het schoonmaken van een bepaald onderdeel uit een vliegtuigmotor. Iedere vliegtuigmotor die werd afgeleverd ging eerst naar een zogenaamde proefstand. De naam zegt het al, hier moesten vliegtuigmotoren die gereed waren eerst een aantal uren proefdraaien. Er waren er echter altijd bij die afgekeurd werden. Die kwamen dan op de afdeling waar ik nu werkte en werden dan helemaal gedemonteerd via een lopende band. Stukje voor stukje werd de motor gesloopt. Alle onderdelen die daar voor in aanmerking kwamen werden dan met speciale blaasmonden en vetreinigingsmiddelen schoongespoten. Na dit schoonmaakproces werden de onderdelen doorgeschoven naar een ander deel van de werkbanken en weer in elkaar gezet. De tijd die wij nodig hadden om schoon te spuiten was ongeveer een uur. En zo hadden we er 3 of 4 op een dag. Wij waren een groepje van drie man. Een Pool waar je in het Duits wel een beetje mee kon converseren, de andere was een Nederlander, maar daar mocht ik niet mee spreken, maar alleen mee werken. De Nederlander was namelijk iemand van de SS. Dus hij was iemand die in Duitse militaire dienst was gegaan. Hij was echter gedeserteerd en daardoor in een strafkamp terechtgekomen. Zo waren er nog veel meer en die zaten allemaal in hetzelfde kamp vlak bij de fabriek. Overdag moesten ze net als wij gewoon werken. Het is te begrijpen dat dat niet meeviel en dat er zo nu en dan toch wel wat gezegd moest worden. Voor hen was het niet mogen spreken een strafmaatregel. Toch kwam ik door de korte opmerkingen die gemaakt werden te weten dat die man in Rotterdam maar vijf minuten bij mij vandaan woonde. Zo verstreken de eerstvolgende twee maanden tot ongeveer half maart.

Merkwaardig is het dat onder zulke omstandigheden er altijd mensen zijn die met meer bezig zijn dan met werken, eten en slapen alleen. Er was namelijk een kantoortje waar iemand zat die zich bezig hield met geestelijke verzorging en die ook zorgde voor de onderlinge contacten tussen de Nederlandse mannen en jongens. Zelfs de mogelijkheid van kerkbezoek was aanwezig, al was het in een ander dorpje, waar voor buitenlanders kerkdiensten werden gehouden. Ik ben daar ook een keer met iemand mee naar toegegaan. Wij mochten namelijk het kamp vrij in en uit lopen, want wij waren geen gevangenen.

Omdat we in onze werkplaats maar enkele motoren te verwerken kregen hadden we het niet zo druk en kregen we regelmatig vrij.

Zo was ik eens op een middag in het plaatsje Dachau aan het wandelen, en zag ik dat langs de kant van de weg politieke gevangenen in grijsgestreepte pakken aan het werk waren. Hierdoor waren ze herkenbaar. Misschien dat het op de een of andere manier aan mij te zien was, dat weet ik niet, maar op het moment dat ik langs een groepje liep hoorde ik mompelen: "Hollander". Maar als je dan iets verderop een Duitse militair met een geweer in de aanslag ziet staan, durf je niet te kijken laat staan te antwoorden. Verderop heb ik me nog even omgedraaid met een blik van "Neem me niet kwalijk" maar je voelt je ergens schuldig en opgelaten maar ook vol met medelijden. Dit trieste beeld is me altijd bijgebleven.

Er waren ook andere dingen die aandacht vroegen. Hollanders willen altijd wat verdienen. Zo was ik er achter gekomen dat je in München op het station wat kon bijverdienen. Met bijverdienen bedoel ik dan geld of eten. Je kon dat namelijk doen door als een soort kruier oudere mensen te helpen met hun bagage. Er was op het station van München altijd erg veel drukte. Veel mensen waren vanwege de bombardementen op de stad naar het platteland vertrokken en woonden daar voorlopig in afwachting van het einde van de oorlog. Het kon dan gebeuren dat hun huizen werden weggebombardeerd of als dat niet het geval was, ging men toch van tijd tot tijd naar de stad terug om eens poolshoogte te nemen. Deze mensen hadden dan veel bagage bij zich. Voor ons dus een mogelijkheid om als pakjesdrager te fungeren en iets bij te verdienen. Op deze manier heb ik voor mijn kamergenoten en mijzelf wat extra eten kunnen verzorgen.

Een ander werkje wat me eigenlijk door mijn kamergenoten werd gevraagd om te doen was een handeltje met boerinnen uit de omtrek. Hierbij werd er door hen en ook door mijzelf een beetje gespeculeerd op mijn jonge leeftijd. Ik ging namelijk handelen in bollen tapijtgaren die "ze ergens vandaan hadden". De boeren in de omgeving van het kamp hadden daar wel behoefte aan en ik was de aangewezen persoon, omdat ik jong was en daardoor dus meer kans maakte op een goede prijs. Al deze dingen deden mee om het leven op gang te houden, maar waren ook wel spannend.

PUINRUIMEN

Op ongeveer 1 april deed er zich een belangrijke wijziging voor in ons dagelijkse patroon. We kregen op een avond de mededeling dat we de volgende dag niet meer naar de fabriek moesten komen, maar ander werk kregen. Wat dat was wisten we die avond nog niet. De volgende dag moesten we bij de barak blijven en kwamen er vrachtwagens voorrijden met banken er in. Uit deze wagens kwamen Duitse burgers met armbanden om met hakenkruizen er op en deze joegen ons de vrachtauto's in.

Nadat ze waren volgeladen zette de karavaan zich in beweging richting München. De bestemming was inderdaad de stad en het werk bleek puinruimen te zijn. Dit alles onder leiding van de burgers. Spoedig werd ons duidelijk dat we uitgeleend waren aan een aannemingsmaatschappij die tot taak had om het puin op te ruimen dat er lag als gevolg van de bombardementen die in de nacht hadden plaatsgevonden.

Dit werd voor mij weer een nieuwe belevenis. De bombardementen door de geallieerden namen in hevigheid toe. In de nacht zaten we in de schuilkelder/bunkers bij ons woonlager en de volgende dag moesten we aan het werk in het puin van het nog rokende München. Puin dat ontstaan was door de bombardementen waar we zelf in de nacht door waren gewekt. We hadden daar natuurlijk niet zo veel lust in en zo ontstond onder ons de uitdrukking "schopje leunen", d.w.z. als je een paar scheppen puin had geruimd rustte je even uit en als het kon natuurlijk langer. Voor ons was dit ook een kleine vorm van sabotage.

Maar de eerder genoemde burgerbewakers waren niet van het beste soort. Die liepen heen en weer door de straten om ons op te jagen. Wanneer ze weer in zicht kwamen ging je weer snel aan het werk. Het enige wat deze bewakers konden was schelden en nog eens schelden.

In deze periode ben ik ook voor het eerst in aanraking gekomen met geallieerde krijgsgevangenen. Ze waren uit verschillende landen maar de meeste waren Amerikanen. Deze krijgsgevangenen zaten ook weer in een speciaal kamp. Achter op hun uniform waren in het groot de letters P.O.W. [Prisoner of War] aangebracht. Ze vielen dus erg op. Zij waren er dus ook om puin te ruimen. Ik ben er nooit achtergekomen of ze dit vrijwillig deden of dat het moest. We werkten als groepen apart maar wel bij elkaar in de buurt. Al gauw merkten we dat deze soldaten ondanks dat ze krijgsgevangenen waren voor ons leuke dingen bij zich hadden. Dit waren

bijvoorbeeld chocoladerepen en pakjes sigaretten. Dat waren dingen die ze via het Amerikaanse Rode Kruis en daarna via het Duitse Rode Kruis in pakketten hadden ontvangen. Maar in de korte ogenblikken dat we met elkaar spraken bleek dat zij weer gebrek aan brood hadden. Ondanks dat de krijgsgevangenen door Duitse militairen bewaakt werden ontstond er een ruilhandel die heel stiekem en uit het gezicht van de bewakers plaats vond. Zij moesten oppassen voor de militaire bewakers en wij voor de burgers met de hakenkruis banden.

We bemerkten wel dat de militaire bewakers wel eens een oogje dicht deden, maar van de fanatieke burgerbewakers was niets te verwachten. De ruilhandel ging dan op de volgende manier: ik had een overall aan waarvan de pijpen aan de onderkant met elastiek dicht waren gemaakt. Diep daarin dus bij mijn schoenen zat dan een heel of een half brood of twee maal een half brood bij beide benen. De ruil bestond uit een heel brood voor een pakje sigaretten. Achter een hoop puin kwam dan uit het gezicht van de bewakers de ruil tot stand. In de militaire jas verdween het brood en in de overall het pakje sigaretten. Het lijkt zo eenvoudig achteraf maar de spanning om ontdekt te worden en de toenadering om elkaar te begrijpen was enorm. Als we in de avond naar ons woonlager terug gingen werden wij niet gecontroleerd. Maar als er vervelende militaire bewakers waren werden de krijgsgevangenen gefouilleerd en zagen wij soms dat het brood dat ze met ons geruild hadden weer werd afgenomen. Dit vonden wij natuurlijk ook niet leuk maar toch hadden we als we elkaar aankeken een blik van verstandhouding. In het lager werd dan het pakje sigaretten weer omgeruild voor twee broden. Dat was er dan één om op te eten en één om de volgende dag weer te ruilen voor sigaretten. Dit alles tussen het puinruimen door. Op deze manier kwam de een aan extra brood en de ander aan fijne Amerikaanse sigaretten.

Aan deze periode van puinruimen die ongeveer vijf weken duurde heb ik ook nog een andere aardige herinnering. In een half ingestort huis waar we puin aan het ruimen waren kwam ineens een "aardige", voor ons wel oudere vrouw tevoorschijn. Ze vroeg of we dorst hadden en stiekem zijn we met twee jongens naar binnen gegaan. Uiteraard om iets te drinken. Maar aan de sfeer die er in de kamer hing hadden we al direct in de gaten dat er "meer" aan de hand zou kunnen zijn als we dat wilden. Maar toen... moest ik denken aan de opmerking die mijn moeder me toevoegde bij het stadion in Rotterdam: "Jan, pas op voor de vrouwen". Dat bedoelde ze dus!

Er is in de tijd die volgde nog heel veel gebombardeerd. Zowel in de nacht als overdag. Lange perioden hebben we doorgebracht in de schuilkelders, heel veel branden gezien, en veel puin geruimd.

Maar ook aan deze werkzaamheden kwam weer een einde. Op een avond nadat we uit München waren teruggekomen en afgezet bij het woonlager Allach kregen we de mededeling dat het de laatste dag was geweest. Tegelijkertijd werd ons verteld dat we de volgende morgen paraat moesten zijn met al onze bezittingen. Er werd niet bij gezegd wat er met ons ging gebeuren. Dat betekende een nacht van spanning. We wisten natuurlijk ook wel dat het einde van de oorlog in zicht was. Maar wat stond ons nog te wachten.

WERKEN AAN DE AUTOBAHN

De andere dag stonden we al vroeg klaar met alle spullen die we bezaten in een zak. Het was weer "aantreden" en zo werden we weer in vrachtwagens geladen en op transport gesteld. We wisten niet waarheen de reis was, richting front of juist verder weg. Wat we wel wisten was dat de Amerikanen niet ver meer van München waren. Want deze geruchten bereikten ook ons. Ondanks dat het een akelige toestand was hebben we als jongens op die vrachtwagens nog lol gehad. Mensen laten schrikken als we ze voorbijreden, dit soort dingen vonden we wel leuk. Het was wel een hele volksverhuizing want we waren met veel vrachtwagens.

Het duurde echter niet lang. Na een paar uur rijden door München heen in zuidelijke richting bemerkten we dat we op de autobaan München-Salzburg reden. We vroegen ons toen toch wel af waar dat naar toe ging.

Maar al snel kwamen we tot de ontdekking wat de bedoeling van dit alles was. In de buurt van het dorp en de afslag Holzkirchen stopte de karavaan en moesten we er allemaal uit. We werden opgedeeld in groepen en onder leiding van burgers werden we weggeleid. Het waren weer andere soort burgers dan die ons bij het puinruimen bewaakten. Ze hadden weer andere armbanden om. Het bleek dat we door voorlieden van een grote Duitse aannemingsfirma, Philip Holzmann, die werkte voor de Organisation Todt, werden begeleid en aan het werk werden gezet. Onze bagage moest op de vrachtwagen blijven. Al gauw bemerkten we wat voor soort werkzaamheden we moesten gaan uitvoeren. We waren dus op de autobaan beland en tussen de brede rijstroken links en rechts was een strook gras. Nu kregen wij als opdracht die strook gras over de hele breedte leeg te spitten tot 50 cm diep. Dit moest verder over een hele lengte. Op elke 50 meter was

er een groepje mannen neergezet. Dit ging niet allemaal tegelijk op een enkele dag. We moesten die dag tot laat tegen de avond werken en dat ging er niet zachtzinnig aan toe.

Het leek wel of ze haast hadden. Na deze eerste werkdag werden we na werktijd weer op de vrachtwagens gezet en afgevoerd. We wisten nog niet waarheen. Het ging door de bossen heen en na een poosje werden we afgezet in een klein dorpje. Het heette Otterfing. Aan het begin van het dorpje was een kerk en ongeveer 100 meter verder een hotel. Dit was op een dorpsplein. Daar stonden we dan midden op een plein met ongeveer 200 man voor een hotel/dorpshuis. Ingedeeld in groepjes werden we naar de eerste verdieping gedirigeerd. Je kunt je wel voorstellen hoe dat gegaan is. Via niet al te brede trappen naar de zogenaamde feestzaal. Voor ons natuurlijk geen feest, maar zo veel mogelijk inschikken en een plaatsje zoeken om je eigen hoekje of wat dan ook te regelen. Uiteindelijk had de hele horde ergens een plaatsje gevonden. De dorpsfeestzaal was omgetoverd in een grote slaapkamer. Allerlei nationaliteiten lagen door elkaar heen.

In deze ruimte moesten we ons dus voorlopig en onwetend hoe lang doorbrengen. Het was natuurlijk alleen de nacht. De volgende dag moesten we vroeg opstaan en weer naar de autobaan. Het wekken gebeurde door militairen want onze bewaking buiten werktijd was door hen. Het gebouw was niet berekend op zoveel mensen dus dat was met de weinige toiletten en kranen een gedrang van ieder die zich toch wilde opfrissen. Er werd "thuis" niet gegeten. Om 6 uur was het appèl voor het dorpshuis en daarna een uur lopen door de bossen naar de autobaan. De vrachtwagens waren inmiddels verdwenen. Aangekomen op de werkplek kregen we een eenvoudig ontbijt bestaande uit brood en koffie. Daarna weer heel de dag aan het werk. Dat werk bestond weer uit graafwerk. Het duurde natuurlijk wel een paar dagen voordat er over een grote lengte alles was uitgegraven.

Toen dit zover was gevorderd, kwamen er grote betonmolens van de aannemer, de O.T., en deze gingen van zand, cement en water beton maken. Over de hele lengte van de gegraven geul werd deze volgestort. Inmiddels hadden we vernomen dat de nu ontstane lange brede betonbaan bedoeld was om als startbaan voor de Duitse jachtvliegtuigen te gebruiken. Omdat vliegtuigen ook nog vleugels hebben moesten de bomen en struiken die direct langs de weg stonden worden omgehakt.

Dat omhakken hield in dat alles omgehakt moest worden tot ongeveer 2 meter boven de grond en in de breedte tot ongeveer 20 m van de weg af. Op

deze manier konden de vleugels er overheen als de vliegtuigen gestationeerd werden.

Achteraf hebben we kunnen constateren dat er nooit een vliegtuig is opgestegen. Tijdens het werken en het lopen heen en weer van het dorp naar de autobaan is bij sommige van ons wel eens de gedachte opgekomen om te vluchten. Was die mogelijkheid dan aanwezig? Dat wist je niet goed. De ons begeleidente militairen letten natuurlijk goed op of iedereen meemarcheerde. Er waren trouwens behoorlijk veel bewakers. Een andere gedachte was dat het toch niet meer zolang zou duren dat de oorlog afgelopen zou zijn want de geallieerde legers, en met name de Amerikanen, kwamen steeds verder oprukken. Het was een eigenaardige situatie die zo ontstond. Overdag werken aan de betonnen banen, op het werk eten en drinken, en dan in de avond weer naar het dorp terug. Daarna waren we gewoon vrij en wandelden door het dorp. Dat was dus ongeveer half april. Een bepaalde gebeurtenis in die dagen bracht Frits en mij er toe toch de sprong naar de vrijheid te wagen.

Omdat de Amerikanen steeds verder optrokken en men kennelijk door verkenningen wist dat er aan onze kant van het gevechtsgebied startbanen gemaakt werden kregen we steeds meer te maken met aanvallen van gevechtsvliegtuigen. Dat waren de G1 jachtvliegtuigen die in het begin alleen maar overvlogen. Maar na een paar dagen gingen ze werkelijk tot de aanval over. En dat was natuurlijk niet leuk. Ik kan me die keer nog goed herinneren dat er alarm werd gegeven en de hele groep de bossen invluchtte. Daarna kwamen de jachtvliegtuigen die al vurend met de mitrailleurs over ons heen vlogen. Dat was heel angstig en hoewel ik het nog niet begrijp, ik stond achter een boom van ongeveer 20 cm dikte, riep ik hard om mijn moeder. Achteraf misschien wel raar als je al een hele tijd van huis was en dat dan roept. Maar ja, het gebeurde en ik ben het nooit vergeten. Maar juist dit voorval was voor mij aanleiding om tegen Frits te zeggen toen we naar het dorp terug liepen dat ik de volgende dag niet meer terug durfde. Op de vraag wat ik dan wilde antwoordde ik dat we dan toch maar moesten proberen om weg te lopen en de richting van de Amerikanen op te gaan. Hij stemde er mee in en de andere dag wilden we het proberen.

Maar hoe? Wat we nu gingen doen noemden ze "Blau maken" ofwel spijbelen. We wisten dat we als we eventueel gesnapt zouden worden we de kogel als strafmaatregel zouden kunnen krijgen. En toch durfden we het aan, mede ingegeven door de angst van de vliegtuigaanvallen op de autobaan. De volgende ochtend bij het opstellen van de colonne voor de mars door het bos naar het werk zagen we kans om bij het passeren van het

station uit de rij te glippen. Er liepen daar wat mensen heen en weer en het lukte ons om ons daar tussen te voegen. De Duitse militairen hadden ons kennelijk niet zien gaan of misschien waren het wel een paar "goede" die er niet meer zo zwaar aan tilden en het zo maar lieten.

Sommige namen het ook niet meer zo zwaar omdat ook zij het einde van de oorlog zagen aankomen.

Al met al was het voor ons een zucht van verlichting dat we als het ware ontsnapt waren uit de groep.

We hadden natuurlijk Duits geld en we kochten een kaartje naar München en hoopten op geluk en een goede reis. Nadat we in München waren aangekomen, wat niet zo ver was, besloten we om naar ons woonlager in Allach te gaan. Merkwaardig misschien, maar tenslotte konden we ons vrij bewegen en kwamen dus in onze barak aan waar we gewoon naar onze kamer gingen waar we enkele weken daarvoor nog gewoond hadden. Men verwachtte blijkbaar niet dat deze barakken nog zouden worden bewoond want ze waren in gebruik genomen als opslagplaats voor meubelen. Alleen waren er nog enkele kamers waar we jongens aantroffen die niet waren meegenomen naar de autobaanwerkzaamheden. Deze werkten nog gewoon in de fabriek. Na wat overleg besloten we te doen wat ons het minst gevaarlijke leek. We spraken af dat we een nacht bleven slapen en wel op de kamer waar al de bedden boven op elkaar stonden gestapeld.

Frits en ik namen de bovenste ledikanten.

En uitgerekend die nacht werd er gecontroleerd in de barak. Wat voor controle het was hebben we nooit geweten. Algemeen of iets bijzonders, we weten het niet. Maar midden in de nacht werden we wakker van gestommel in de kamer en we zagen lichtbundels van een zaklantaarn. We waren niet zichtbaar en er werd ook niet uitermate goed gekeken want al vrij snel ging de deur van de kamer weer dicht. We slaakten een zucht van verlichting. Maar tegelijk voelden we aan dat het alleen maar slechter en gevaarlijker voor ons kon worden.

De andere morgen overlegden we met elkaar wat we nu zouden doen.

Zouden we doorgaan en proberen de oorlogsgrens over te trekken? Wat was nu beter, nog meer van zulke angstige momenten te zoeken of maar weer terug naar Otterfing. We konden dan weer gewoon aan de weg gaan werken en hadden dan in ieder geval te eten en te drinken. We besloten het laatste en gingen de volgende dag weer met de trein naar München en Otterfing. Het klinkt natuurlijk vreemd maar na die twee dagen absentie gingen we weer gewoon slapen in het dorpshuis. De volgende morgen zijn we weer

gewoon aan het werk gegaan. Er werd helemaal niet meer gecontroleerd. De groep was zo groot dat men alles gewoon accepteerde. Het was ook zo dat de meeste van de jongens dachten het is binnenkort afgelopen, dus vooruit maar. Mogelijk, maar dat zeg je achteraf, hebben ze gedacht dat we ziek waren of wat dan ook. In ieder geval waren wij weer aan de weg bezig, kregen te eten en konden slapen. We wachtten nu maar af hoe snel de Amerikanen zouden optrekken. Het kwam wel steeds dichterbij, dat was echt wel merkbaar. Het kwam zelfs zo dichtbij dat we zagen dat de stad München gebombardeerd werd en de omgeving daar in brand stond. Voor ons was dat verwachtingsvol want het zat er wel in dat het nog maar enkele dagen zou duren. Inmiddels had er met mij in die week nog iets anders plaats gevonden. Als we in de avond van de autobaan terug kwamen waren we vrij en konden we doen wat we wilden. Maar we hadden soms ook honger en probeerden dan hier of daar wat eten te kopen bij dorpingen of in de enige winkel van het dorp.

Zo ben ik op een avond terechtgekomen op een boerderij die gerund werd door een broer en een zus. De vrouw had op slag medelijden met mij en ik mocht binnenkomen en werd verwend met van alles en nog wat.

Al snel bleek dat ze een zoon had die net zo oud was als ik. Hij was echter niet meer thuis maar diende als soldaat aan het oostfront.

Deze moeder was een zeer fanatieke antinazi. Dit bleek ook uit het feit dat ze twee gedeserteerde Luftwaffe Helferinnen onderdak verleende.

Ik moest hier natuurlijk over zwijgen. Kennelijk werd ik gelijk vertrouwd.

Deserteren was blijkbaar niet zo moeilijk want na onze bevrijding, waarover later, bleek dat er al veel soldaten waren gedeserteerd en ondergedoken zaten bij de boeren.

In ieder geval had ik een adres waar ik zo naar toe kon gaan. Hoewel ik veel met Frits omging deed ik dit alleen. Ongeveer een week later ben ik daar ook in huis gegaan, maar niet om onder te duiken.

Het was een heel andere reden waarom ik besloot uit het dorps huis weg te gaan. Ik kwam op een avond terug van Frau Elise Geisler, ik was te weten gekomen wat haar naam was. Ik was daar geweest om wat extra te eten.

Toen ik op de verdieping kwam waar we woonden hoorde ik dat er luizen waren gesignaleerd in kleren. Zelf had ik er nog geen last van, maar ik schrok zo dat ik me voor ik ging slapen heb uitgetkleed tot op mijn blote lijf, mijn kleren bij elkaar heb gebonden tot een bundel en aan een touw hoog heb opgehangen. De volgende morgen besloot ik om niet meer daar te gaan slapen. De volgende avond toen we terug kwamen van de autobaan heb ik mijn spullen die ik bezat opgehaald en aan Frau Geisler gevraagd of ik daar

kon komen slapen. Dit werd goedgevonden. De andere jongens waar ik mee optrok begrepen het ook wel en waren zelfs een beetje jaloers op me dat ik me zelf ergens inkwartierde.

Achteraf daar over denkend en schrijvend was het toch buitengewoon vriendelijk dat een Duitse vrouw zich over je ontfermde. Maar ja, ik was dat al eerder tegengekomen.

Het leek er veel op dat de moeders die je zo nu en dan tegen kwam goed in de gaten hadden wat het betekende als je als jonge jongen ver van huis in een vreemd en ook nog vijandelijk land was. Daarbij kwam nog dat zij ook vaak nog zonen of mannen aan het front hadden. En dit was voor hen ook niet gelukkig. Maar in die week ging alles in een versnelling.

Jan Witte

DE BEVRIJDING

Het moet 28 of 29 April geweest zijn dat we op het werk na afloop van de dagelijkse werkzaamheden door de baas van de aannemer medegedeeld kregen dat we de volgende dag niet meer hoefden te komen. Het front kwam steeds dichterbij. Het was ook voor hen afgelopen en uit.

We gingen naar Otterfing en waren vrij. Het was een hele vreemde gewaarwording dat ook onze militaire bewakers die ons steeds begeleid hadden niet meer met ons meegingen. Ze maakten zich gereed en vertrokken ook.

We moesten nu ook helemaal voor ons zelf gaan zorgen. Ook wat eten en drinken betreft. Voor mij was dit geen probleem, want ik had inmiddels een adres waar ik terechtkon. Ik heb in die paar dagen die nu volgden nog het een en ander kunnen regelen tussen mijn "kostjuffrouw" en enkele van onze jongens. Ineens was er de grote verandering van het niets meer hoeven te doen en niet meer gecontroleerde te worden.

Het was alleen nog maar wachten op het einde van de oorlog, wat nog maar een kwestie van enkele dagen kon zijn.

Dat einde kwam inderdaad al heel gauw. Al was het maar een klein dorpje, je merkte gewoon dat iedereen in spanning was en naar dat einde uitkeek. In het huis waar ik nu woonde en ook bij de burens luisterde iedereen naar de radio voor verdere berichten. Het ging nu wel heel snel. Op dinsdag 1 Mei in de ochtend toen ik buiten kwam, zag ik dat aan de toren van de kerk, die aan het begin van het dorp stond, een witte vlag hing. Dit was het teken dat het dorp zich overgaf aan de Amerikanen.

Aangezien de boerderij waar ik nu verbleef vlak bij de kerk was, was ik een van de eersten die het zag. Ik ben het direct bij Frau Geisler gaan vertellen en daarna aan de jongens die in het dorps huis waren.

Nu was het nog maar een kwestie van uren. Inderdaad was dit zo want om 1 uur rolden de eerste Amerikaanse tanks het dorp binnen.

Wat ik toen om me heen zag was iets om nooit te vergeten. Heel veel mensen kwamen uit hun huizen. Duitse soldaten waren er niet meer in het dorp behalve degene die ondergedoken waren.

Het was gewoon een intocht van al die militaire voertuigen achter elkaar. Hoewel al de buitenlanders, waaronder ook ik behoorde, de Amerikanen als onze bevrijders zagen, viel het mij op dat weinig Duitse burgers hen als overwinnaars zagen binnentrekken. Ook bij hen waren de meesten opgelucht dat het voorbij was. Natuurlijk waren er die het niet konden verkroppen dat ze overwonnen waren maar in dit kleine Duitse dorpje met

zijn vele antinazi's was het ook voor velen een bevrijding van een zwaar juk. Ook zij hadden er lang naar uitgekeken.

Het was overigens geen vechten voor elke meter of met geweer in de aanslag huis voor huis het dorp doorzoeken. Natuurlijk werd er verkend en enkele prominenten uit het dorp werden bij elkaar gezet. Zij werden ondervraagd, maar intussen verliep alles vrij rustig. Militairen deelden chocolade en sigaretten uit zonder af te vragen of het wel of geen Duitsers waren.

De Duitse vrouw waar ik ingekwartierd was en de 2 Luftwaffe Helferinnen kwamen ook naar buiten om het allemaal mee te maken en niemand was bang.

Voor Elise Geisler was het ook haar bevrijding want ze had kort daar voor nog verteld dat toen de autobaan München-Salzburg was geopend door Adolf Hitler zij als een van de weinige burgers niet was wezen kijken. Ze zei: "Het hele dorp was uitgelopen maar ik was er niet bij". Maar nu wel. Zo is de eerste mei jarenlang een herinnering geweest dat op die dag in 1945 om 1 uur in de middag de witte vlag uithing van de kerk en de oorlog voor ons voorbij was.

Maar dat betekende nog niet dat we diezelfde dag gelijk in de startblokken stonden om naar huis te gaan.

Het zou nog ruim zes weken duren voordat het zover was. In die tijd heb ik natuurlijk nog wel het een en ander meegemaakt, maar dat gebeurde nu op een heel andere manier. Er was geen angst meer dat we weer ergens anders naar toe gebracht zouden worden. Het werd nu eigenlijk een soort vakantie in de voorzomer. We hoefden niets meer te doen. Er werd ook nog flink bevrijding gevierd. Het leek wel of iedereen al bezig was geweest met voorbereidingen. Overal verschenen vlaggen van allerlei nationaliteiten. Ze waren al gemaakt of ze deden het nu, maar overal werden ze uitgehangen. Het waren niet alleen Nederlandse vlaggen maar ook Belgische, Russische en Poolse. Al deze landen waren vertegenwoordigd in het dorp.

Met enkele leeftijdsgenoten gingen we op stap en bezochten de Amerikaanse troepen die achter de verkenners aankwamen en die hun bivak opsloegen in het dorp.

Er bleek ook een Poolse brigade bij de troepen te zijn en die waren wat blij dat er ook Poolse meisjes in ons dorp waren.

De eerste dagen gingen als een roes voorbij.

Er vonden ook wel onregelmatigheden plaats. Zo meende een Hollandse jongen dat hij nu de baas was en stapte bij een Duits huisgezin naar binnen, pakte een brood van de tafel en wilde er trots mee naar buiten lopen. Een

oudere man uit onze groep tolereerde dit niet en na een schermutseling kon hij het weer terug brengen.

Ook kwamen er veel soldaten met witte vlaggen van de diverse boerderijen aanlopen. Die hadden zich de laatste dagen voor 1 mei schuilgehouden want die wilden niet op het laatste moment nog sneuvelen.

Dit ging natuurlijk wel met enige spanning gepaard. De Amerikanen wisten natuurlijk niet wat de Duitse soldaten in de zin hadden. Het kon net zo goed zijn dat de soldaten door een teleurstelling van de verloren oorlog weer begonnen te schieten.

Maar na twee dagen was het rustig in het dorp. We wisten op dat moment niet hoe snel het nu verder ging, maar na een paar dagen hoorden we via de radio dat het Duitse leger zich overgaf. Toen was het dus helemaal afgelopen en waren we allemaal bevrijd.

Uiteraard werd in die tijd ook veel aan huis gedacht. Hoe zou het zijn en waren ze er allemaal nog. Ik had de gehele periode dat ik van huis was nooit meer iets gehoord.

Nu alles wat de echte oorlog betrof achter de rug was gingen mijn gedachten veel daarheen.

We moesten echter nog vrij lang wachten voordat alle organisatorische en administratieve zaken in orde waren om te vertrekken. Het duurde twee weken voor het zover was. De twee Duitse meisjes die bij Frau Elise Geisler in huis waren geweest waren vertrokken en ik was als enige daar nog in huis bij haar en haar broer.

Ook zij was in spanning over haar zoon die al lang aan het oostfront was en waar zij niets meer van hoorde.

Na die paar weken werden we dan toch eindelijk weer verzameld en begon de reis naar huis.

NAAR HUIS

Mijn vertrek uit Otterfing maakte een einde aan een periode waar ik op een bepaalde manier tegenaan keek. Aan de ene kant de moeilijke tijd van angst, maar ook de laatste maand in het huis van Frau Geisler die als een soort tweede moeder voor me zorgde. We namen afscheid van elkaar en wisten niet of we elkaar ooit nog zouden terug zien.

Dat neemt niet weg dat we gelukkig waren dat de reis naar huis begonnen was.

Het was natuurlijk weer een treintransport van Otterfing/Holzkirchen naar München en daarvandaan naar Mannheim.

Over die reis zelf valt niet veel te vertellen. Het ging wel sneller maar toch nog niet comfortabel. We reisden weer in goederenwagons.

In Mannheim moesten we de trein weer verlaten en werden ondergebracht in een heel groot kamp waar allemaal mensen werden verzameld die op transport naar huis waren. Grote groepen van allerlei nationaliteiten waren daar aanwezig. Mannen, vrouwen, jongens en meisjes. Je begreep niet waar ze allemaal vandaan kwamen. Het enige wat ik me van die korte periode herinner is dat het iedere avond feest was.

Het was wel leuk maar het verlangen naar huis werd steeds groter.

Na een paar dagen werden we dan weer op transport gesteld. Nu was het een gewone personentrein met alleen Nederlanders en Belgen. We reden in westelijke richting, dus echt huiswaarts.

Uit bepaalde gedragingen van onze medepassagiers bleek dat het verlangen naar huis wel erg groot was. Het was te zien aan een groot spandoek wat aan onze trein was bevestigd. Wie het had gemaakt, Nederlanders of Belgen weet ik niet maar er stond op: "Vrouwen, maakt u gereed." Dit was voldoende duidelijk.

Na een dag met deze trein te hebben gereden vanuit Mannheim kwamen we aan bij de Nederlandse grens. We wisten niet hoe alles was georganiseerd en keken wel op toen we aan de grens net voor Maastricht stopten en verzocht werden uit te stappen. Er stond een muziekkorps opgesteld en we werden welkom geheten met het spelen van het volkslied het "Wilhelmus." Al ben je dan nog maar 17 jaar, toch gaat er dan wel iets door je heen. Ik ben dit moment op die zonnige zomeravond daar aan de Nederlandse grens nooit vergeten.

Toch moesten we weer verder, want na dit toch ontroerende oponthoud ging de trein verder naar Maastricht wat voor ons het voorlopige einddoel was en we allemaal mochten uitstappen.

In de late avonduren werden allerlei repatriëringpapieren in orde gemaakt. Veel vragen werden ons gesteld als wie ben je, waar woon je, waar kom je vandaan, waar moet je naar toe. Er werd ook scherp opgelet of je misschien een Duitser was die zijn land wilde ontvluchten en onderdak in Nederland wilde zoeken. Er werden dus scherpe selecties toegepast. Ook een geneeskundig onderzoek maakte deel uit van het geheel. Als laatste werden we allemaal ontluisd, of je ze nu had of niet.

Eindelijk werden we naar een school gebracht die ingericht was als tijdelijk onderkomen. Moe en blij dat je weer in Nederland was kon je de eerste

nacht ingaan. De volgende dag realiseerde je je pas goed dat je al een stukje thuis was, maar nog niet helemaal. Ik ging gelijk informeren wanneer dat wel het geval zou zijn. Wat was de bedoeling van dit verblijf, hoelang zou het duren eer we weer verder mochten reizen?

Begrijpelijk was ik teleurgesteld toen bleek dat iedereen die in het westen van Nederland woonde nog niet naar huis kon omdat de bruggen over de grote rivieren allemaal stuk waren en er geen treinen in die richting reden. Hier behoorde ook de Moerdijkbrug onder.

Dit viel natuurlijk tegen omdat er geen zicht op was wanneer dat dan wel het geval zou zijn.

Een andere reden waarom ik weg wilde uit Maastricht was een gevoelsmatige. Omdat Limburg al veel langer bevrijd was, was Maastricht een uitgaanscentrum voor de geallieerde bezetters van Duitsland. Zo leek het tenminste voor ons. Je merkte niets van blijdschap over al die jongens en mannen die terug waren gekomen. Dat viel dus tegen.

Maastricht 6.6.45
Lieve familie
Hier een bericht van mij uit Maastricht
Ik ben hier in een school
Alles is goed hier welk ik van jullie
ook hoop. Ik hoop spoedig thuis te
komen. We hebben veel knoeien gehad
maar alles is gelukkig goed afgelopen
Ik weet haast niet wat ik vertel
alles liever ik heb ook nog
wat verrassingen bij me diep zeg
ik niet.
Misschien ben ik zondag thuis
Er wordt gezegd vandaag, het is wel een
dag, morgen of overmorgen gaan
we weg. Dus dan ben ik waar,
schijnlijk wel konster. Thuis
Ik gaat het met jullie ik ben
nu nog onvoldoende gezellig. Jij jullie
nog thuis of in Duitsland of in
België. Alles vraag ik me af
Dieren jullie, alles mag ik hoop
zo van ja. Het is om

kwart voor 12 's nachts. Ik kan
jullie alvast met een ding
blijmaken. Ik ging van huis met
een volle rugzak. Ik ik kon
terug met een volle rugzak en
een volle koffer. Om dat weten
jullie alvast. Nu komen alweer
Jo, Laurens, Rees, Loni en Pietje
verder de graven en een
spoedig weer van jullie
liefhebber Jan.
Deze brief heb ik met iemand
meegedeeld.
Daarom
Als jullie terug schrijven weet ik niet
of ik al weg ben. Dus je ziet
maar
dag
Tot ziens

Brief naar huis vanuit Maastricht

Maar na een paar dagen vond ik zelf een oplossing. In de groep waar ik mee teruggekomen was waren een paar Zeeuwse jongens.

Via hen kwam ik er achter dat zij wel naar huis konden gaan. Het betekende niet dat je zo maar kon opstappen. Het gebeurde allemaal in georganiseerd verband. Toen ik dat hoorde vatte ik het plan op om naar Goes te gaan. Daar woonde de familie van moeder en ik dacht dat dat wel een uitgangspunt kon worden om in Rotterdam te komen.

Bij de registratie heb ik toen laten veranderen dat mijn voorlopig adres niet Rotterdam maar Goes moest zijn.

Dit lukte en nog dezelfde dag kreeg ik bericht dat ik de volgende dag met een transport naar Zeeland kon vertrekken. Ik was daar erg blij mee.

Toen ik de volgende dag, het was geen lange reis zoals we achter de rug hadden, via Bergen op Zoom in Goes aankwam, was ik zeer verbaasd en blij dat er familie op het station aanwezig was.

Een broer van moeder, oom Jan, stond daar te wachten of een zoon van hem die ook in Duitsland was tewerkgesteld er eventueel bij zou zijn.

Regelmatig kwamen er groepen gerepatrieerden aan en hij ging dikwijls kijken of zijn zoon er soms bij was.

Hoewel zijn eigen zoon er niet bij was, was hij blij te zien dat "Jan van Koos" er bij was. Ik weet nu niet meer of hij wel wist dat ik ook in Duitsland was te werk gesteld. Achteraf is dat niet zo belangrijk maar wel dat hij me mee naar huis nam waar ik gastvrij werd ontvangen.

Het ging snel door de familie heen dat ik er was.

Een andere zoon van hem had vrienden in Rotterdam. Oom Jan was namelijk matroos geweest op de binnenvaart en tijdens de Meidagen van de oorlog in 1940 ondergebracht geweest bij een Rotterdamse familie in Kralingen. Met een van die kinderen was mijn neef bevriend geraakt en daar wilde hij wel naar toe. Nu ik in Goes was aangekomen was dat voor hem een reden om een plan te maken om samen met mij naar Rotterdam te gaan. Ik had daar wel oren naar en zo besloten we na een paar dagen naar huis te gaan, ik meen op 17 Juni, dus ongeveer 7 weken na de bevrijding in Duitsland.

Ik weet nog dat het een lange dag is geweest. Samen zijn we vanuit Goes via Breda, Arnhem en Nijmegen al meeliftende op vrachtwagens in Rotterdam aangekomen. Daar hebben we afscheid van elkaar genomen. Hij ging naar zijn vrienden in Kralingen, dat is in Rotterdam-Oost en ik ging verder naar mijn huis in Rotterdam-Zuid

Daar liep ik dan met mijn koffers over de Maasbruggen. De zogenaamde gonjebaal/rugzak was veranderd in koffers.

Via de Maashaven liep ik in de richting van de Dordtselaan. En wat schetst mijn verbazing dat ik halverwege de Dordtselaan mijn vader tegenkom. Hij was op weg naar zijn werk in de stad waar hij in de avond moest beginnen. Er werden namelijk al weer boten gelost en geladen.

Over dat weerzien hoef ik niet uit te wijden, maar duidelijk is dat vader omdraaide en met mij mee naar huis terug ging. Het laatste stukje lopen tot huis was aangebroken. Ik weet niet meer hoe, maar men wist dat ik in Nederland en zelfs dat ik in Goes was.

Vader vertelde me onderweg dat de "voorjaarsschoonmaak" eerst was uitgesteld omdat ik zou komen, maar dat moeder nu toch maar begonnen was. En dat was te zien toen ik binnenstapte. Nooit zal ik vergeten dat het huis als het ware op zijn kop stond vanwege de werkzaamheden voor de grote schoonmaak. Het enige dat er op duidde dat ik spoedig verwacht werd was het opschrift op de spiegel:

WELKOM THUIS.

Het weerzien was geweldig, maar later op de avond is vader toch nog gaan werken.

Begrijpelijk hadden we elkaar veel te vertellen en was het weerzien een gelukkig einde van een periode die me nog steeds duidelijk voor de ogen staat en waarvan ik geprobeerd heb een beeld te schetsen.

NASCHRIFT

Omdat bij mijn werkgever van Rietschoten en Houwens de zaken nog niet op orde waren kon ik nog niet aan het werk, toen ik me daar meldde.

Maar omdat ik wist dat er in Zeeland met name in Goes in de boomgaarden goed te werken was en ook te verdienen, ben ik daarna nog 3 maanden teruggegaan. In september ging ik weer bij van Rietschoten en Houwens aan het werk en tevens ben ik toen weer gestart met de voorbereidingscursus voor de avond H.T.S. studie.

Zo vond het gewone leven weer heel snel zijn gewone gang.

Met Frau Elise Geisler kwam een eenvoudige briefwisseling op gang, waaruit bleek dat haar enige zoon in de periode net voor het eind van de oorlog was gesneuveld aan het oostfront.

De onregelmatige briefwisseling hield op maar heeft er wel toe geleid dat we later in juli 1969 als gezin Holzkirchen en Otterfing hebben bezocht en haar na 24 jaar gezond en wel aantroffen. Tot haar overlijden in 1987 hebben Lenie en ik haar nog enkele malen bezocht.

Concentratiekamp Dachau, gedenkplaats

Tijdens onze vakantie in 1969 naar Oostenrijk heb ik Lenie en de kinderen Coby, Andre en Heleen zowel het kamp Dachau als het dorpshuis/hotel in Otterfing laten zien. Ook waren we toen nog even bij de boerderij waar ik was ingekwartierd.
Ook op hen heeft dit alles een grote indruk gemaakt.

Son, juni 2003

Bezoek Otterfing in 1969